

Rodos Sancağına Bağlı İstanköy Adası [İncirli Adası] Kükürt Madeni*

Kos Island [Nisiros Island] Sulfur Mine in Rhodes Sanjak

Arzu Baykara Taşkaya**

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Research Article

Sorumlu yazar/Corresponding author:

**Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
a.baykara20@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1712-4881

Başvuru/Submitted :

21 Nisan 2022

Kabul/Accepted :

17 Temmuz 2022

DOI: 10.21021/osmed.1106980

Atıf/Citation:

Taşkaya, A. B. "Rodos Sancağına Bağlı İstanköy Adası[İncirli Adası] Kükürt Madeni ". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 15 (2022): 17-39.

Öz

Kükürtün birçok kullanım alanı vardır. Ham kükürdün büyük bölümü, kükürt dioksit gazı, sülfürik asit, karbon sülfür, tiyosülfat vb. üretiminde kullanılır. Arı kükürt, kara barut ve havai fişeklerin bileşimine girer. Bağlarda görülen külleme hastalığına karşı yapılan kükürtleme ile deri hastalıklarının tedavisinde kullanılan pomat ve şampuanların hazırlanmasında kükürtten yararlanıldığını özellikle belirtmek gerekir. Rodos Adası'nın İstanköy kazası'na bağlı on iki adanın bir topluluğu olan İncirli Adası Nahiyesinde kükürt madeni bulunmaktadır. 1840 yılına ait arşivdeki ilk evrakta, madene işletme imtiyazı verilmek istendiğinden adada kükürt madeni bulunduğunu anlıyoruz. Maden imtiyazını devlet, zarar ettirdiği gerekçesiyle iltizama vermek istememiştir. 1857 'de bizzat Tophane-i Amire'ye bağlı olarak kurulan fabrikada kükürt madeni işlenmeye başlanmıştır. Belli bir dönem yabancıların imtiyazlarıyla işletilen kükürt madeninden üretilen toprak devlete bağlı olduğundan devletin verdiği özel izinlerle etraftaki adalarda yetişen bağlara yollanmıştır. Meydana gelen deprem nedeniyle adada yeni kükürt madeni alanları açılmış, buradaki fabrika Tophane-i Amire'den mültezimlere devredilmiştir. Bu çalışmada kullanılan veri ve bilgiler ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, döneme ilişkin resmi istatistikler ve diğer yayınlardan elde edilmiştir. İnceleme yaptığımız kükürt madenin bulunduğu mevki, madenin cinsi ve üretim özellikleri, imtiyazın verildiği şahıslar tek tek incelenmiş, kükürt madeni üretimi anlatılırken Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı içinde yer alan maden sektörü açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rodos Adası, İncirli Adası, Kükürt Madeni -İmtiyaz, Bağ Hastalıkları, Tophane-i Amire.

Abstract

Sulfur has many uses. Most of the crude sulfur is produced by sulfur dioxide gas, sulfuric acid, carbon sulfide, thiosulfate, etc. used in production. Bee sulfur is included in the composition of black powder and fireworks. It should be noted that sulfur is used in the preparation of pomades and shampoos used in the treatment of skin diseases and sulphurization against powdery mildew disease seen in vineyards. There is a sulfur mine in the island town of İncirli, which is a community of twelve islands connected to the island of Kos of Rhodes. We understand from the first document in 1840 that there was a sulfur mine on the island, as these mining operating privileges were intended to be granted. The state did not want to give iltizam on the grounds that the concession of the mine, which received quite a lot of demand, was harmed by the state. Sulfur mine started to be processed in the factory, which was established under Tophane-i Amire in 1857. The sulfur soil of the mine, which was operated with the privileges of foreigners for a certain period, was exported to the surrounding areas with special permissions given by the state. Due to the earthquake that occurred, new mining areas were opened on İncirli Island; The factory here was transferred from Tophane-i Amire to tax farmers. The data and information used in this study were mainly obtained from the documents in the Presidential Ottoman Archive, official statistics of the period and other publications. The location of the sulfur mine, the type and production characteristics of the mine, and the persons to whom the concession was granted, were examined one by one; mine production and the mining sector in the economic structure of the Ottoman Empire are explained.

Keywords: Rhodes Island, İncirli Island, Sulfur Mine -Concession, Vineyard Diseases, Tophane-i Amire.

* Bu çalışma Arzu Baykara Taşkaya, "Viticulture on the Island of Samos and Delicious-Desired Muskat Wine", Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 4(1), (2022), 50-75 adlı yayınlanmış olan makalesinin "bağ hastalıkları" başlığında anlatılan bölümünün genişletilmiş halidir.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde çeşitli madenlerin yurt dışına satışının yasak olması veya yabancı ülkelere ülkeye girişine yasak getirilmesi klasik dönemde devletin planlı bir madencilik politikası yürüttüğünü göstermektedir¹. XVI. yüzyılda bakır, kurşun ve demir gibi madenlerle nal ve mız gibi maden ürünlerinin bazı ülkelere satışının yasaklandığını biliyoruz. Osmanlı madenciliği XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar şeriat kurallarına göre düzenleniyordu. Bununla birlikte madenler devletin ekonomik yapısında önemli bir kalem teşkil ediyordu². Bütün yeraltı zenginliklerini devletin malı yapan 1858 Toprak yasasının yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra yeni bir maden yönetmeliği imzalandı. Yabancılar Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan maden şirketlerine ortak olma hakkı tanındı. 1869 yılında yapılan maden yönetmeliğine göre ise maden arama ve çıkarma konularında yabancılar Osmanlı vatandaşlarıyla neredeyse aynı hakka sahip olabiliyordu³. Ele aldığımız kükürt madenini yukarıdaki maden kanunlarına göre değerlendirmekte fayda vardır.

Tablo :1894 / 1311 Salnamesine Rodos Sancağı'nda Madenler ⁴

Mevki	Maden	İmtiyaz	Açıklama
Rodos Adası Kani Ahmet mevki	5-6 tuzla	-	-
İncirli Adası	Kükürt	Aleksandr Rali	-
Kerpe Adası	Gümüş Demir Kurşun Alçı , Mermer , Malta Taşı	-	Maden varlığı bir alman bilim adamının keşfinden anlaşılmışa da herhangi bir maden çıkarma çalışması yoktur.
-	Kara Şist Cam Malta Taşı	-	-
Sömbeki Adası	5 tane Kireç Ocağı	-	20-30 bin kantar kireç çıkarılır ve yurt dışına ihraç edilir.
Kaşot Adası	Alçı Taşı	-	İki senede 200 bin kantar alçı taşı Rusya'ya satılmaktadır. Madenin % 80 i gümrük vergisine bağlanmıştır. Kalan kısmını halk değerlendirmekte madenin kantarını 30 paraya satmaktadır.

Tablo 1 'de madenlerin özellikle yabancı bilim adamları tarafından incelenmesinin yapıldığını sadece İncirli Adası'nda işletme imtiyazının verildiğini görüyoruz.

İncirli (Nisiros) Adası, İstanköy Adası'nın güney tarafında bulunan küçük bir adadır⁵. XIX. yüzyıl Rodos Adası sancak olduğundan bu ada İstanköy Adası'yla bu sancağa bağlı bulunuyordu⁶. Osmanlı Devleti'nde kükürt, Karesi Sancağı'nda ve Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlı İncirli Adası'nda vardır⁷. Özellikle İncirli Adası'nda kükürt madeni imalatının başlamasından sonra çevre mahallerden adanın kükürt toprağına olan ilgi artmıştır. Adanın kuzey tarafında dört veya dört buçuk mil mesafede "Yalli" adı verilen adacıkta bor ile karışık kara şist imal edilmesine elverişli ham olarak ve malta taşına benzer maden bulunduğunu salnamelerden

¹ Z.eki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", "Prof. Dr Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, (1991), 280-306.

² A. Du Velay, *Türkiye Maliye Tarihi*, (Ankara: Damga Yayınları, 1978), 334.

³ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), 127-128.

⁴ 1311 Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Salnamesi, s. 255-259-263-272.

⁵ 1319 Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Salnamesi, s. 232.

⁶ Ali Fuat Örenç, *Yakın dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006), 116.

⁷ Mehmet Bayartan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı madenlerinin Coğrafi Dağılışı" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-1* (2008), 143-151.

öğrenebiliyoruz⁸. Bununla beraber kükürt madeni Midilli Sancağı'nda da bulunmaktadır. 14 Ağustos 1895 (22 Safer 1313) tarihli evrakta haritası verilen Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti, Midilli Sancağı, merkez kazasına bağlı Bemelli kazasında Messagia, Scohola, Papados, Placados nahiyelerinde çıkan antimon, kükürt, kömür madenleri için Saint Jean Paleoljipos – Madame Helene Abott ve çocuklarına imtiyaz verilmesi istenmiştir. Fransızca olan 1/5000 ölçekli harita, Mühendis Mösyö Valbis tarafından tasdik edilmiş ve Maden İdaresi'nce uygun bulunmuştur⁹.

Osmanlı Devleti'nde bir diğer kükürt merkezi Isparta'nın Keçiborlusu'dur¹⁰. Isparta ili Keçiborlu ilçesinde bulunan kükürt yataklarının bulunuş tarihiyle ilgili olarak kesin bilgi yoktur. Ancak üretimle ilgili ilk çalışmaların 1900 yıllarda Hüseyin Kreysi tarafından yapıldığı bilinmektedir. 1914–1918 harp yılları sırasında da basit bir eritme tesisatı yapılarak ordu ihtiyaçları için Almanlar tarafından işletilmiş, sonra terk edilmiştir. Millî Mücadele sonrasında madenin imtiyazı İtalyan ve Fransızların kurduğu «*Copmagnie Generale de Mine et Metallurgie*» şirketine verilmiştir. Şirket bazı çalışmalar yapmışsa da sistemli bir üretime geçmemiştir. Bunun yanı sıra aynı şirket, İtalyan kükürtlerini ülkemizde pazarlamaya çalışmıştır. Bu gelişmeler üzerine şirketin imtiyaz sözleşmesi, 1933 yılında “*mukaveleye riayet etmediği*” gerekçesiyle İktisat Vekilliği tarafından fesh edilmiştir. Aynı yıl devlet tarafından etüdü yaptırılmış ve 17 Şubat 1934 tarihinde Sümerbank ile İş Bankası 300,000 TL sermayeli Keçiborlu Kükürtleri T.A.Ş.'ni kurmuştur¹¹.

Kükürt doğada yaygın olarak bulunan bir elementtir. Özellikle en önemli kükürt yataklarının yer aldığı Sicilya, Louisiana ve Japonya'da eski volkanların yakınında, alçı taşı ya da kireç taşı katmanları arasında doğal halde bulunur. Çoğunlukla metallerle birleşmiş olarak görülür. Demir, bakır, kurşun ve çinko sülfürler, bu metallerin en önemli cevheridir. Kalsiyum sülfatı ya da başka deyişle alçıtaşını da saymak gerekir. Kükürt, bitkilerin kök bölgesinden besin maddelerini daha rahat almasını sağlar. Toprak yapısını iyileştirerek fazla gübre kullanımını önler. Toprak pH'sını düşürmek amacıyla kullanılacak kükürt mutlaka toprağa karıştırılmalıdır. Kükürt uygulama işlemi sonbahar veya ilkbahar başlangıcında yapılmalıdır¹². Odun kömürü ve kükürt ile birlikte barutun hammaddesini oluşturmasından dolayı gerek Doğu'da gerekse Batı'da kara barut kullanıldığı müddetçe güherçileye de büyük bir talep olmuştur. Pek çok devlet, daha kaliteli ve daha fazla güherçile üretme/temin etme çabası içine girmiştir¹³.

Depremlerin madenlerin ortaya çıkışına etki ettiğini evraklardan izleyebiliyoruz. 1840 yılında İncirli Adası üzerinde bir maden varlığı zaten bilinmektedir. 15 Temmuz 1861 (7 Muharrem 1278) tarihli evrakta İncirli Adası'nda meydana gelen deprem nedeniyle yirmi gündür sarsıntıların devam ettiği ve Kaşot Adası'nın durumunu incelemek için meclis-i kebirden Hacı Hafız Ağa'nın gönderildiği bildirilmiştir. Verilen habere göre en son meydana gelen depremde oluşan sarsıntının şiddetinin bir karışa yakın olduğu, çok fazla zarar oluşmamasına rağmen; ahalinin korku içinde geceyi geçirdiği belirtilmiştir¹⁴. Bazı eyaletlerdeki madenlerin incelenmesi için Anadolu ve Rumeli görev yapan maden mühendislerinin tayin edilmesi, Tophane-i Amire tarafından da işletilmekte olan bu madenin durumu hakkında bilgi istenir¹⁵. Yeni açılan maden yerlerinin

⁸ 1319 Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Salnamesi, s.232.

⁹ BOA, HRT.h.. 819. Vilayet dahilinde kükürtlü maden sularından da bahsedilmiştir. 17 Ağustos 1892(23 Muharrem 1310) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti İstanköy Kasabasına üç saat mesafede deniz kenarında bulunan kükürt, demir ve çelik madenlerini kapsayan kaplıcanın membasına kadar olan yolun yapımı istenir. Yolun deniz dalgalarına karşı muhafaza edilmesi için burada bir rıhtım inşasına müsaade olunması istenir. BOA, *DH.MKT*, 1988 - 80.

¹⁰ Keçiborlu kükürt yatakları, Burdur Gölü'nün 15 km kuzeyinde ve Isparta ve Afyon Tersiyer volkanik oluşumlarının arasındaki Sandıklı grabeni güney bölümünde yer almaktadır. Abdullah Mete Özgüner, “Keçiborlu Ocaklarında (G.B. Türkiye) Hidrotermal Kükürt Yatakları Oluşumunu Kontrol Eden Faktörler”, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Tasarım ve Teknoloji GU J Sci Part: C 1(3):* (2013), 116.

¹¹ Kadir Şeker, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşekküllerine Bir Örnek: Keçiborlu Kükürt Fabrikası, yıl 2, sayı 3, güz, (2010), 97.

¹² Adem Güneş, Osman Sönmez, “Kükürt Uygulamalarına Bağlı Olarak Hıyar Bitkisinin (Cucumis Sativus L.) Antioksidant Enzim Aktivitesindeki Değişimler, Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(2), (2019), 1187.

¹³ Yunus İnce, “Kârhânenen Baruthâneye Karaman Eyaleti'nde Güherçile Üretimi (18–19. Yüzyıllarda)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* XIII/1, (2011), 13.

¹⁴ Karış, açık ve gergin duran elde başparmak ve serçe parmağı arasındaki uzaklıktır.

¹⁵ BOA, *A.JMKT.UM*, 542 – 48. Deprem bölgesi olan ada üzerinde bir yıl sonra yine deprem oluşmuştur. 9 Haziran 1863 (21 Zilhicce 1279) tarihli evrakta ayın 11. günü saat 4'ü 12 geçe oluşan şiddetle deprem sebebiyle İstanköy Adası'nda Metrop ile Yorgi adlı iki manastırla, on hanenin yıkıldığı belirtilir. 150 hanenin evinin ise çatladığı, depremlerle ilgili gerekli çalışmaların ve yardımların yapılması

incelenmesi uzun bir süreç tutmakta ve açılan maden alanları nedeniyle maden nizamnamelere de maddeler eklendiğini görülmektedir. İncirli Adası'ndaki kükürt madeni için Cezayir-i Bahr-i Sefid Mutasarrıfının bölgeye gideceği keşif ve muayene yapacağı bildirilir¹⁶. 20 Aralık 1861 (17 Cemazielahir 1278) tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Mutasarrıfı'nın Meclis-i Maden Riyaseti'ne gönderdiği evrakta İncirli Adası'nda deprem esnasında meydana çıkan madenlerin incelenmesini istemiştir¹⁷. Bir yıl sonra gönderilen evrakta yine Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Mutasarrıfı Ahmet Ata Bey tarafından İncirli Adası'nda deprem esnasında ortaya çıkan kükürt madenin tetkik edileceği belirtilir.

Rodos Adası dahilinde birçok alanda kaçakçılığının olduğunu da evraklardan öğrenebiliyoruz. İdare-i Umumiye-i Dahiliye Müdüriyeti 6 Eylül 1915 (26 Şevval 1333) tarihinde Rodos Adası üzerinden ve kaçak yolla kükürt ithali olduğunu, bunun bedelinin ve imalat ücretinin Hasanbe(?) bölgesinde bulunan mütesellimlerce ödenmesini bildirir. Aydın Vilayetiyle Menteşe ve Teke mutasarrıflıklarına durum ile alakalı telgraf çekilir¹⁸. İki hafta sonra gönderilen Aydın Vilayeti, Menteşe, Teke Sancağı'na yazılan evrakta Rodos'tan kaçak kükürt ithalinin imkân dahilinde olmadığına dair Menteşe Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne telgraf çekilmiştir. Harbiye Nezareti eldeki malzeme miktarının artırılması için 200 kıyye kadar kükürtün gerekli olduğunu bildirilmiştir. Bu kükürtün farklı mevkilerden temin edilmesi sağlanmış ve taşıma işleminin sıkıntı yaratmayacağı belirtilmiştir. Isparta'nın Keçiborlu Nahiyesi'ne yarım saat mesafede mevcut bulunan kükürt madenin işletilmesine asker tarafından yardımcı olduğu belirtilir¹⁹. İhtiyacın temin edilmesi için Menteşe Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafnamede Fethiye Kazası'ndan 50 çuval kükürt alınması lazım bunların teslim edilmesi istenilir. Taşıma masrafının nereden verileceği belirlenmediğinden Dersaadet'e kaçak olarak ürünlerin dibine saklanarak taşınmasının yapıldığı biran evvel izin çıkmasıyla bu kaçak taşımının sonlandırılacağı belirtilmiştir²⁰. Askeriyenin ihtiyacı olan kükürtün zaten belli mevkilerden sağlanacağı bilindiğinden, kaçak olarak taşınmasının önlenmek istendiğini görüyoruz.

Kükürt madenin hem zirai hem de askeri alanda kullanılan bir ürün olarak birçok yan alanda talep edilmesi dolayısıyla rağbet gördüğü muhakkaktır. Osmanlı Devleti'nde hem baruthanenin ihtiyacını temin edecek kükürtün üretimi, hem de tarım alanında zirai mücadelede kükürtün kullanımı adanın kükürdüne olan talebi artırmıştır.

1- Kükürtün Kullanımı

Kükürt, topraktan kaynaklanan pH, kireç ve bitki besin noksanlıkları ile mantar ve Mildiyö sorunlarında etkili ve ekonomik bir çözümdür. Asmanın yaprak, çiçek, taze sürgün ve filizleri gibi yeşil kısımlarında görülen ve önce beyaz ardından sarıya dönen lekelerin deliklere dönüşmesi olan *Pronosporos/ Mildiyö/ Pas hastalığı sorunu* kükürtle giderilecek hastalıklar arasında sayılabilir²¹. Mildiyö da tıpkı filoksera gibi Amerika'dan dünyaya yayıldı ve tedavi için "göz taşı" olarak adlandırılan kükürtle bakır karışımı veya bordo bulamacı kullanılıyordu²². Bunların dışında çıkış yeri itibarıyla isimlendirilen Kaliforniya ile çalınma, çatlama, karalık, siyah ve beyaz küf Osmanlı bağcılarını uğraştıran parazit ve hastalıklardı.K(G)ülleme hastalığı, asmanın yapraklarında, çiçek ve sürgünleri ile tanelerinde zarar yapar. Hastalığa yakalanmış yaprak ve tanelerin normal parlaklığını kaybettiği, üzeri kül serpilmiş gibi durum aldığı ve zamanla tanelerin çatladığı görülür. Bu durum,

istenmiştir. Bazı köylerdeki binalarda çatlama olmuş, nüfustan vefat olmamasına rağmen; hanelerin bazısının fena halde olduğu belirtilmiş, hanelerin keşif ve muayenesi istenmiştir. BOA, *AJMKT.MHM*, 265 – 52-3.

¹⁶ BOA, *AJMKT.UM*, 484 -75.

¹⁷ BOA, *AJMKT.NZD*, 386 – 68.

¹⁸ BOA, *DH.ŞFR*, 55 – 67.

¹⁹ Okka(Kıyye) nin değeri zaman ve yere değişiklik göstermekle beraber 1282,9 kg'dır. Cengiz Kallek,"Okka" İslâm Ansiklopedisi, C 33, (İstanbul 2007), s. 338.

²⁰ BOA, *DH.İ.UM* / 80 – 3.

²¹ Tagem, "Bağ Mildiyö'sü", Zirai Mücadele Teknik Talimatları C. IV, Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Ve Politikalar Genel Müdürlüğü Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı, Ankara "Bağ Mildiyö'sü", Zirai Mücadele Teknik Talimatları , C, IV, Ankara, (2008), 265.

²² *Göztaşı*, bakır sülfat kimyasalının yaygın olan ismidir. Bu kimyasal, doğada saf haliyle bulunabilir. Farklı kimyasal maddelerle karıştırılarak çeşitli endüstrilerde kullanılabilir. Mavi renk tonuna sahip madde, çoğunlukla toz formundadır. Özkan Keskin, "Üzümün Bağı Asmanın Kurdu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Filoksera İle Mücadele", Ege Üniversitesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 2, (2015), 479-505 .

asma çubukların hastalanmasına ve önemli mahsul kaybına sebep olur. Asmalarda ortaya çıkan filoksera hastalığı Düyun-u Umumiye'nin gayretleriyle, masrafı devlete ait olmak üzere Amerika asma çubuğunu yerli asmalara aşılama yoluyla giderilmiş, bu şekildeki uygulamalarda asmaların birçoğunun tamamen yok olması önlenmiştir²³. İncirli Adadaki kükürtün, genellikle külleme hastalığı için istendiğini görüyoruz. Sisam Adası üretim yaptığı bağlara neden olan hastalıklar sebebiyle sürekli olarak İncirli Adası'ndan kükürt toprağı temin etmek zorunda kalmıştır²⁴.

Tarımdan geçimini temin eden halk için bağıcılık oldukça önemli olduğundan, üzümlerden elde edilen her çeşit ürünün miktarı hastalıklardan etkilenmiştir. Hariciye Nezareti'ne yazılan evrakta Sisam bağlarında hastalıklar sebebiyle şarapların yapımına kuru üzüm ve çeşitli maddeler karıştırılınca, şarapların durumu belirsizleştirdiğinden, şarap üretiminde sıkıntı olduğu bildirilir²⁵. Bağlardaki hastalık, üretilen ürünleri de sıkıntıya sokmuştur.

İlk olarak kükürt toprağı getirilmesi işlemi 1858 yılında başlar. Her kükürtlü toprağın bağ hastalıklarını iyileştirmediğini de evraklardan görüyoruz. Yazdığı arzuhâlde İncirli Ada çevresindeki adalardaki bağlara kükürt toprağı isteyen Rodos'ta temsilci bulunan ahalî vekili Yorgi Mando durumu belirtmiş ve toprak verilmezse bağlarda küllemenin artacağını bildirmiştir. Baruthaneye bağı kükürttün orada üretilmesi için Serbarutzade Oraklı Efendi tarafından Avrupa'dan bir takım makine ve aletlerin getirileceğı belirtilir. Bununla birlikte ahaliye artık toprak verilmeyeceğı de belirtilmiştir. Bu toprağın verilmeyişinin asıl nedeni halkın toprağı bağlara kullanacağı bahanesini ileri sürerek alıp parayla satmasıdır. Bu durum ise devlet menfaatine aykırı olduğundan, verilen arzuhâlin yerine getirilemeyeceğı belirtilmiştir²⁶.

İncirli Adası'ndan çevre mahaller için kükürt istenmesi devam etmiştir. 8 Haziran 1860 (19 Zilkade 1276) tarihli evrakta Cezayir –i Bahri Sefid Vilayeti Mutasarrıfı 'na 1000 kantar kükürtlü toprağın Urla Kazası'nın ahali Mencalaki tarafından bağlara kullanılmak üzere verilmesi istenir. Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş olan evrağı Seraskerlikle yapılan muhabereden sonra yolladıklarında dışarıya toprak satışının yasak olduğu, madenin Tophane-i Amire'ye bağı bulunduğu bildirilir. Birkaç senedir Urla'da külleme olan bağlara sadece kükürt toprağının iyi geldiğı belirtilmiştir. Madenin dağıtımının gerçekleşmesi için fabrikanın inşasına biran evvel başlanması, fabrikaya bir taha'nın (değirmen) konulmak üzere olduğu belirtilmiştir²⁷. Şimdilik İzmir Sancağı'na bağı Urla Kazası'na ne kadar gönderilecekse inceleme yapılması vurgulanmış, seraskerlik kazaya fazla toprağın gönderilmemesini istemiştir. Rodos Adası'nda bulunan kükürtlü toprağın bağlarda kullanılmak üzere Urla'ya nakline müsaade olunması ancak kimseye de lüzumundan fazla toprak verilmemesi kabul edilir²⁸.

Sisam Adası'nın en önemli geçim kaynağı olan bağlara Sisam Adası'nın vekili Hristo Mencal tarafından düzenli olarak üç yıl boyunca İncirli Adası'ndaki kükürtlü topraktan istendiğini görüyoruz. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Valisine 18 Kasım 1860 (4 Cemazievvel 1277) tarihli Sisam Beyince gönderilen evrakta geçen sene yine Sisam Adası'na Babıali'den verilen ruhsat üzerine bağlara faydası olduğundan bağlarda görülen hastalık bitesiyeye kadar senelik 10 bin kantar toprak nakil edilmesi için ruhsat istenir. Bu adaya toprak gönderilmesi kabul edilmiştir²⁹. Bir yıl sonra gelen 7 Şubat 1861 (26 Recep 1277) tarihli evrakta ise Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Mutasarrıfına Sisam Adası'nın vekili Hristo Mencal tarafından bu toprağın Sisam Adasına verilmesini isteyen arzuhâl yollanır. İncirli Adası'ndaki kükürtlü toprağın, bağlara zararı olan külleme

²³ A. Du Velay , *a.g.e*, 318.

²⁴ Sisam, Ege Denizi'nin güneydoğusunda Rodos, Midilli ve Sakız'dan sonra dördüncü büyük adadır. Sisam Adası bulunduğu yer itibariyle stratejik bir noktadadır ve Osmanlı Devleti bu adaya 1832'de yarı özerk bir duruma getirmiştir. J.H, Mordtmann, "Sisam Adası", *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, (Ankara 1964), s.712 – 714 ve Evangelia Balta,"Sisam " İslam Ansiklopedisi, C.37, Diyanet Vakfı Yayınları, (İstanbul 2009), s. 272-274.

²⁵ Vital Cuinet İtalya'dan Sisam Adası'na kükürt satışı yapıldığını ve vergiden muaf olduğunu belirtir. Vital Cuinet ,*La Turquie D'Asie geographie administrative statistique descriptive et raisonnee de chaque province de l'asie mineure*, Tome Premier (Paris 1892) , 510.

²⁶ BOA, *MVL*, 783 - 33 – 3.

²⁷ Fabrikanın kuruluş yılı tam olarak bilinmemekle beraber 1860 yılından sonradır.

²⁸ BOA, *A. JMKT.UM*, 409 -53.

²⁹ BOA, *HR.MKT*, 357-91.

hastalığına karşı etkili olduğu belirtilerek, bu topraktan çıkarması için ruhsat verilmesi, on bin kantar yollanması ve masrafında şahısça karşılanacağı belirtilmiştir³⁰. 10 Haziran 1862 (12 Zilhicce 1278) tarihli Fabrika-yı hümayun memuru binbaşı Hüseyin Bey tarafından yazılan tavrile Tophane-i Amire 'den yazılan evrak gereğince, hiçbir yere kükürt toprağı verilmeyeceğı bildirilmiştir³¹. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne yazılan evrakta ise İncirli Ada'da bulunan kükürt fabrikasından çıkan kükürt toprağından Sisam Adasına geçen sene 10 bin kantar verildiğı belirtilir. 200 kantarı geçen sene alındığından, bu yıl sadece 800 kantarının verilmesi istenir. Adanın Vekili Hristo Mencal, toprağı istemiş adadaki fabrikada iki toprak bulunduğı bilindiğinden "Ramo" olarak bilinen toprağın bağlara iyi gelip gelmeyeceğı bilinmediğinden, daha öncede yollanan "gülle" toprağından 30 bin kantarın verilebileceğı bildirilir. Dışarıya satışı yapılan bu topraktan sadece nakliye ücreti alınacağı, "Dımarhiba" adı verilen ada Meclisi Sandığından ücretin karşılanacağı belirtilmiştir. Devlet için yapılacak işlemde vergi alınmayacağı ve toprağın yabancılara ihraç edilmesinden vaz geçilmesi istenmiştir. Dışarıya ihraç edilecek olan kükürt toprağından nakil ücreti talep edilmesi, hazineye satılan kükürtten ise fabrika için sadece 10 paradan biraz fazla ücret alınması belirtilir. Dışarıya satılan topraktan senelik 30 bin kantar verilmektedir. Kükürt için bu dönemde vergi koyulması mümkün bulunmadığından Hristo vekili Mencal alınacak olan kefalet senedine karşılık toprağın 8000 kantarından vazgeçilmesi, 2000 kantarının ruhsatla verilmesini kabul eder. Geçen sene verilen emirname-i sami bu seneyi kapsayamayacağından; cevabın buna göre verilmesi yinelenmiştir³².

Adanın toprağının diğer topraklara göre ekonomik olduğu da gerçektir. 14 Şubat 1863 (24 Şaban 1279) tarihli evrakta Yunan adalarından getirilen kükürt toprak pahalıya geldiğinden, Girit'te ahalinin bağlarına musallat olan külleme illetinin bertaraf edilebilmesi için, Rodos'un İncirli Adası'ndan kükürt getirmek isteyenlere bu toprağın ücretsiz verilmesi teklif edilir³³. Bağların mahsulünden ahalinin yeteri kadar istifade edemediğı, bağların öşürünün de (Müslümanlardan alınan toprak vergisi) hazineye verilmesinin halkı ekonomik olarak sıkıntıya sokması nedeniyle, toprağın buraya gönderilecek olan kayıklara parasız verilmesi istenir. Bu şekilde toprağın ücretle verilmesiyle kantar başına 5'er kuruş ödenmesi için durum mahallin idaresine bildirilir. 5 Ağustos 1863 (19 Safer 1280) tarihli evrakta Rodos Sancağında İncirli Adası'ndaki toprağın kükürt kuvveti az olduğundan üzüm bağlarının "güllem illeti" nedeniyle hastalandığı bildirilir. Sisam Adası'nın kapıkethüdası tarafından senelik 5000 kantar kükürt dökülünce bağlarda canlanma olduğunu bildirilmiş, bir nevi şükran duygularını bildiren evrak gönderilmiştir. Artık bu bağlara toprak satılmasına gerek kalmamasına rağmen; Patyoz ve çeşitli evkafın bağları için kükürt verilmesi istenmiştir. Sisam Adası ahali vekili Mihal'in arzuhâli, Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye ulaşmıştır. Bağlarda görülen hastalığın ortadan kaldırılması amacıyla Sisam Adası kapıkethüdası tarafından 5000 kantar kükürt verilmesi talep edilir³⁴. Kükürt toprağı Tophane-i Amire Emiri tarafından yollanan tavrile üzerine havale edilmiştir³⁵. Kükürtün Avrupa memleketlerine satılması iç piyasadaki duruma zarar vermiştir. Bu yüzden İncirli Adası'ndan kükürtün alınması, buraya bir fabrika inşa edilmesiyle ülkeye gerekli gelirin sağlanacağı, madenin çıkarılarak baruthaneye gönderilmesi ve dağıtılması istenmiştir³⁶. Bu adada iki çeşit kükürt çıkması nedeniyle "Lankari Valaki" ve "Yezramutçe" adlı kükürtlerden ilkinde Tophane-i Amire tarafından ruhsat verildiğı, bu kükürttün tüccara ve çeşitli memleketlere de satışının olmayacağına kefil olunmuş ve durum maden müdürlüğüne bildirilmiştir³⁷.

25 Ekim 1864 (24 Cemaziel evvel 1281) tarihli evrakta üzüm hasılatına büyük darbe vuran külleme (güllem) hastalığının ortadan kaldırılması için İncirli Adası'nda bulunan kükürt madeninden 5000 kantar toprağın adaya nakledilmesi için müsaade verilmesi istenmiştir. Ada ahalisinden Mihal'in, kükürt satışı için ruhsat verilmesine dair arzuhâl Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale olunmuştur. Harbiye Nazırı tarafından yapılan müzakerede adanın iki tür toprağından "lankari valaki" ile "ramo" adlı topraklarından ilkinde Tophane-i

³⁰ BOA, A. JMKT.UM, 453 – 77.

³¹ BOA, A. JMKT.UM, 571 – 99 .

³² BOA, A. JMKT.UM, 571 - 99 -2.

³³ BOA, MVL, 408 – 80.

³⁴ BOA, MVL, 414 – 31.

³⁵ BOA, MVL, 414 – 31-2.

³⁶ BOA, MVL, 414 – 31-3.

³⁷ BOA, MVL, 414-31-4.

Amire'nin imtiyazı olduğu belirtilmiştir. Ramo'nun da hastalıkları önlemede pek yararının olmadığı bilinmektedir. Ramonun verilmesi için gerekli olan yazılar müdüriyete, oradan da Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne emirname ile yollanmıştır. Diğer kükürtün de yurtdışına gönderilmeyeceği belirtilir. İstenilen 5000 kantardan yalnızca 3000 kantarı verilmiştir. Diğer toprağın her bir kantarından sekiz kuruş rüsumat ücreti talep edilmiştir. Bunlar üzüm için kullanılacağından ruhsat için hazineye 10 kuruş verilmiş, durum Rodos Kaymakamı'na bildirilmiştir. Toprağın 2000 kantarının verilmesi kabul edilirken, kayıklara yüklemesinin ardından bu kararın geçerli olmayacağı, topraktan vergi alınması istenmiştir³⁸. 7 Haziran 1864 (2 Muharrem 1281) tarihli evrakta bağlarda külleme hastalığının kaldırılmasıyla adadaki kükürtün askeriye tarafından kullanım imkanının doğduğu, dışarıdan alınan kükürtün 1000-1500 kise akçe sarfına neden olduğu bilindiğinden, paranın devlete kalacağı belirtilir³⁹. Devlet toplamda senelik 660 bin kuruş kükürt almıştır. Bu madenden halka senelik 10 bin kantar kükürt verilmiştir⁴⁰. Şarl Zibrinyan adlı şahıs yazdığı arzuhâlle madenden imtiyaz istemesine rağmen, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye tarafından buraya fabrika inşa edileceği, memur ve ustabaşı yollanacağını belirtilmiş, devletin bu işte yükümlülük alacağı vurgulanmıştır⁴¹.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği Babıali'den verilen ruhsat üzerine 11 Mart 1866 (23 Şevval 1282) tarihli evrakta İncirli Adası'ndaki kükürtlü toprağın bu senede bağlara faydalı olması dolayısıyla kanunen verilmesi uygun olmadığından; 10 bin kantar kadar toprağın devletçe verilen izinle Sisam Emareti 'ne gönderilmesini uygun bulunur⁴². Bir buçuk ay sonra Sisam Adası hastalıkla mücadelede hastalığın ortadan kaldırılmasında toprağın büyük faydası görüldüğü için tekrar toprak istemiştir. Sisam Emareti 10 bin kantar istemiş, bağların kötü durumda olduğu bilindiğinden hemen bu işin çözülmesi vurgulanmıştır⁴³. Toprağın bir tarafa yığıldığı, kayıklarla taşımaya uygun olduğu belirtilmiştir⁴⁴.

İncirli adadan toprağın satışının yasak olduğu da bilinen bir durum olduğundan geçen sene de verildiği gibi bu senede Sisam Emareti'ne heyet-i asliyesiyle maden memuru tarafından 3000 kantar toprak verilmesi Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bildirilir⁴⁵. 14 Şubat 1867 (9 Şevval 1283) tarihli evrakta Babıali'nin alınması için ruhsat verdiği İncirli Ada'dan alınan toprağın çok fazla yararı görülmemiş; bu sene istenen 10 bin kantar toprağın kükürt olarak değil, maden satışı yapılmış gibi verilmesi istenmiştir. Bir hafta sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne yazılan evrakta İncirli Adası'ndan geçen senede verildiği gibi bu senede 10 bin kantar kükürt toprağı verilmesi uygun bulunmuştur. Sisam Adası yönetimine durum ile ilgili bilgi verilmiş, toprakla ilgili kaidelerin devam edeceği hatırlatılmıştır⁴⁶.

İki yıl sonra Sisam Adası Beyi 13 Mart 1869 (29 Zilkade 1285) tarihli yazdığı evrakta bağlara verilen kükürtlü topraktan 2-3 nöbet saçıldığı halde hastalığın ortadan kalkması için yeterli olmadığı belirtmiş, Sisam Emareti'nden Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne yazı gönderilir. Tekrar İncirli Adası'dan on bin kantar kükütlü toprak istenir⁴⁷. Toplamda dokuz yıl kadar bir süre adanın kükürt toprağına herhangi bir ihtiyaç olmadığını görüyoruz.

³⁸ BOA, *MVL*, 454-86.

³⁹ Baki Çakır, "Kese" TDVİA, C. EK-2., (Ankara 2019), s. 42-43. Kise, 1862 yılında 60.000 akçedir.

⁴⁰ *MVL* / 791 – 50.

⁴¹ BOA, *MVL*, 791 – 50-6.

⁴² BOA, *HR.MKT*, 540-28.

⁴³ BOA, *HR.MKT*, 545-74.

⁴⁴ BOA, *HR.MKT*, 545-74-2.

⁴⁵ BOA, *HR.MKT*, 569 – 58; BOA, *HR.MKT*, 569 - 58 -2.

⁴⁶ BOA, *HR.MKT*, 603 -43.

⁴⁷ BOA, *HR.MKT*, 647-29.

Tophane-i Amire 'ye bağlı olan kükürt fabrikası bir müddetten beri çalışmadığı için 11 Ocak 1890 (19 Cemaziel evvel 1307) tarihli evrakta kaymakam beyden alınan tahriratın yollandığı bildirilmiştir. İncirli Adası'ndan üç veya dört sene önce kükürtlü maden toprağından toplu olarak getirilmiş, bu senenin başında fabrikanın yerinin Menteşe Sancağı' na bağlı Bodrum Kazası'na taşınması gündeme gelmiştir. Memurların fabrikadan çıkarılmasıyla beraber adadan ne kadar kükürt gönderiminin yapıldığının incelenmesi istenmiştir. Fabrikanın artık tam kapasite ile çalışmaması nedeniyle kaldırılması, kükürt toprağının baruthanenin ihtiyacını karşıladıktan sonra para ile satılması için izin verileceği belirtilmiştir. İstanköy Adası'na bağlı İncirli Adası'nda bulunan kükürtlü topraktan satın almak isteyenlere, toprağın parayla verilir verilmeyeceğinin bildirilmesi ile her sene Sisam Adası ahalisine ücretsiz verilen kükürtün bir bedel mukabilinde verilmesi istenmiştir⁴⁸. Bu toprağa etraf adalardan oldukça talep olduğu belirtilirken, İncirli Adadan Kolpa adlı şahsın dahi kükürtten 5000 kantar verilmesi için başvurduğu bildirilir. Kükürtün bu şekilde şahıslara verilmesi pek görülmemiş bir şey olduğundan, kükürt fabrikasının uzun süre çalışmaması nedeniyle 10 bin kantar toprağın satışı için Meclis İdaresi'nden fiyat istenmiştir.

1858 yılında başlayan adadaki kükürt toprağının çevre mahallere verilmesi işlemi 1890 yılına kadar devam etmiştir. Sisam Adası şarap imalatından büyük gelir sağladığından, bağlar için kükürtlü toprağa en çok bu ada talepkâr olmuştur. Kükürt toprağının getirildiği İncirli Adası üzerinde 1860'dan sonra işleyen bir kükürt fabrikası bulunmaktadır. Zamanla işlevsiz hale gelmeye başlamış olan fabrikanın çeşitli kükürt ve kükürt içeren toprak ürettiğini biliyoruz. Fabrikanın Tophane-i Amire 'ye bağlı olarak çalışmakla beraber yerinin Bodrum kazasına taşınmak istendiğini evraklardan takip edebildik. Bu taşıma işlemi yapılamamış, devlet fabrikayı istemeyerek de olsa mültezimlere devretme yoluna gitmiştir.

2- Maden Mukataası

İltizamı, uzun tarihi boyunca geçirdiği çeşitli değişmelerin içinde ortaya çıkan temel unsurlarını ayıklayarak genel bir model halinde şöyle tanımlamak mümkündür. Mukātaa uygulaması vergilendirmeyi rekabete açık, ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığında verilmesidir. Bu işlem sınırlı bir süre (tahvil) için kârı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devredilmesidir. Mültezimlerin bir sosyal grup olarak kimlikleri, aralarındaki rekabetin derecesi ve niteliği, kefillerle ilişkileri, vergilendirme hakkının süresi, ödenecek bedellerin ve peşinatların tespiti, ödeme şekilleri tarih boyunca farklılaşmıştır⁴⁹. Osmanlı Devleti'nde idare edilen ve işletilen maden ocaklarında, elde edilen gelirler, üretim faaliyetleri için yapılan masrafları karşılamamaktaydı⁵⁰. Burada bulunan madenin iltizam sistemiyle şahıslara verildiğini görürüz. Özellikle imtiyazı alan şahıslar yabancıardan oluşmaktadır.

İncirli Adası'nda bulunan madenin ilk olarak 1840 yılında şahıslara imtiyaz olarak verilmesinden bahsedilmiştir. 24 Nisan 1840 (21 Safer 1256) tarihli evrakta Rodos'ta ortaya çıkan kükürt madeninin İzmirli Ogüst Budizi adlı tacire ihalesi için şahsın bazı şartlarının olduğu belirtilir. Meclis-i Umur-u Nafia'da müzakere ile düzenlenen mazbatanın Babialı'ye kaydı yapılmış, mazbata Meclis-i Umumi'de okunmuştur⁵¹. Bu imtiyazın verilir verilmediğini başka evrak olmadığından bilemiyoruz.

9 Haziran 1857 (16 Şevval 1273) tarihli evrakta Maliye Nezareti yirmi sene müddetle Rodos'a tabi İncirli Adası'nda ortaya çıkan bu madeni, Baruthane-yi Hümayu'na bağlamıştır. Kükürt madeninden satış yapılması için Menteşe Sancağı'ndaki Bodrum Kazası'nda inşa olunacak olan fabrikanın 62.299 kuruş masrafla kurulması düşünülmüştür. Bu amaçla kurulması planlanan alandaki tarlaların satın alınması istenmiştir. Bu arazinin sahibine 3000 kuruş ön ödemenin yapıldığı, binanın yapılacak olan yerin kontratla kayda bağlandığı belirtilmiştir. Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Mutasarrıfı Ahmet Ata Bey Efendi mahallin Meclis Nezareti kararını beklerken, keşif-i sani defteri çıkarılarak alanın keşif defterini tamamlamıştır⁵². Bir yıl sonraki evrakta

⁴⁸ BOA, ŞD, 2341 – 49.

⁴⁹ Mehmet Genç, "İltizam", TDV İslâm Ansiklopedisi, ,c 22, (İstanbul 2000) s.154-158.

⁵⁰ Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları" *Bellekten*, C. 60, S. 229, 1996, 705.

⁵¹ BOA, İ.DH., 12 – 572.

⁵² BOA, İ.MVL, 372 – 16349.

kükürt madeninin alınan numunenin yapılan inceleme sonucunda kıymeti hakkında bilgi alınmak istendiğini görürüz. 18 Kasım 1858 (11 Rebiulahir 1275) tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Menteşe Kaymakamına Hazineyi Hassa Nezareti'ne Tophane-i Amire Müşiriyeti'ne evrak gönderilir. İncirli Adası'nda çıkarılan kükürt madeninden alınan numunelerin gizlice incelemesinin yapıldığı ve bu madenin yurt dışından kükürt alımına son vereceği için Baruthane-i Amire tarafından işletilmesi istenir. Alınan izin ile memur gönderilerek keşf ve muayenesi yapılan madenin oldukça kıymetli olması nedeniyle devletçe işletilmesi vurgulanır⁵³. Madenin güherçile fabrikası örneğinde olduğu gibi devlete bağlanarak Tophane-i Amire Müşirliği tarafından işletilmesi, Menteşe Kaymakamlığı'na durumun bildirildiği, gerekli olan kolaylığın sağlanması vurgulanır.

Devletin numune alarak değerini öğrendiği ve Tophane-i Amire'ye vermek istediği fabrika daha çok şahıslar (mültezim) tarafından işletilmek istenmiştir. 9 Aralık 1858 (3 Cemaziel evvel 1275) tarihli evrakta Rodos'ta bulunan İncirli Adası'ndaki kükürt madenin merkeze iki veya üç saat mesafede, sahipsiz arazide ve tepelerden oluştuğu belirtilmiştir. Atıl durumda bulunması nedeniyle ahaliye herhangi bir huzursuzluk yaratmayacağı takdirde, tüm masraflarının kendi tarafından karşılanmasıyla madenin işletmesine talip olduğunu dair Yorgi Veled-i Mandroz arzuhâl yazar. Bu madenin % 20 'sinin devlete verileceğini de belirten şahıs kefil de göstereceğini, madenin işletilme hakkının kendisine verilmesini istemiştir⁵⁴. 21 Aralık 1858 (15 Cemaziel evvel 1275) tarihli evrakta bundan dokuz gün önce Yorgi Veledi Mandroz arzuhâl verdiğini belirterek, kimsenin herhangi bir cevap vermemesi nedeniyle talebini bu sefer, Cezayir -i Bahri Sefid Vilayeti Valisine hitaben emirname yazarak yineler⁵⁵. Şahıs, devlet tarafından özel memur gönderilerek incelemeleri yapılan madenin bulunduğu alanın çorak olması nedeniyle terk edilmiş olduğunu, fukaranın ise arsada kazı yaparak hamallık ücretine razı geldiğini, kükürtlü toprağı satarak kar yoluna başvurduğunu hatırlatır. Madenin tarla toprağı olarak görülmesi nedeniyle Yorgi Veled-i Mandroz madenin tarafına verilmesiyle hayır işleneceğini, devlet toprağının da bu şekilde değerlendirileceğinden kendisine ruhsat verilmesine dair tezkiresini yollar⁵⁶. 2 Mayıs 1859 (21 Şevval 1275) tarihli evrakta Yorgi Veled-i Mandroz adlı şahsın Rodos'ta bulunan kükürt madeni ile alakalı arzuhâlinde de belirttiği gibi madene olan talebini yineler. Sene başında kükürt madeninin çıktığı "Taş Ağrı" adıyla anılan yerde ticareti geliştirecek yapı olmadığı gibi, tarıma elverişli alan da bulunmadığı belirtilmiştir. Halk madende yevmiye ile çalışarak geçimini temin etmekteyken, madenin çalışmaz hale düşüşü halkı perişan etmiştir. Bu amaçla devletin vermiş olduğu izinle madenin çalıştırılması ve masraflarının da karşılanmasını istenmiştir. Durumla ilgili olarak ahaliye yardımcı olunması yinelenir⁵⁷. Bu kadar ısrarcı tutum takınmasına rağmen devlet, Yorgi Veled-i Mandroz'un taleplerini kabul etmemiştir.

Rodos'un İncirli Adası'nda bulunan kükürt madenlerinin işletmesine talep fazladır. 25 Aralık 1859 (30 Cemaziel evvel 1276) tarihli Seraskeriye yazılan evrakta Cozeppo Germano ile Petro Emrali adlı şahıslar, madenin işletmesinin kendilerine verilmesini istemiştir. Bu durum Hazine-yi Hassa'ya bildirilmiş; arzuhâl Seraskerliğe havale edilmiştir⁵⁸. 14 Ocak 1860 (20 Cemazielahir 1276) tarihli evrakta madenin, Cozeppo Germano ile Petro Emrali adlı şahıslara mukataa olarak verilmesinin uygun olmayacağı bildirilir. Durum Hazine-yi Hassa Nezareti'ne gönderilmiş; burası Tophane-i Amire'ye bağlı bir fabrika olarak Baruthane-yi Amire'ye ait olduğundan, kükürtün ihalesine gerekli olmadığı mahalli imalatın çalışmasının devam etmesinin uygun bulunduğu belirtilmiştir⁵⁹.

Maden Meclisi Reisi Derviş Paşa hazretlerine Devlet-i Aliye tebaasından Mihalil Veled-i Yani 'in Rodos'ta İncirli Ada'daki kükürt toprağından dolayı bazı isteklerini içeren arzuhâlinin Aralık 1861 (6 Cemazielahir 1278) tarihli evrakta gönderildiği belirtilir⁶⁰. Şahıs, devlete madenin %5 'ini vermek şartıyla, beş sene müddetle burayı işletmek istemiştir. Şahısların madene zarar verebileceği veya kükürtün tarımsal alanda yanlış kullanılabilceği

⁵³ BOA, A./MKT.MHM, 146 – 59.

⁵⁴ BOA, MVL, 782 – 88.

⁵⁵ BOA, MVL, 782 – 93.

⁵⁶ BOA, MVL, 782 – 101.

⁵⁷ BOA, MVL, 783 – 25.

⁵⁸ BOA, A./MKT.MHM, 173 – 77.

⁵⁹ BOA, A./MKT.NZD, 301–51.

⁶⁰ BOA, A./MKT.NZD, 383–66.

düşünüldüğünden devlet Mihalil Veled-i Yani 'e madenin ihalesini uygun bulamamıştır. 15 Mayıs 1862 (16 Zilkade 1278) tarihli evrakta Maden Meclisi Reisi Derviş Paşa'ya İncirli Ada'da bulunan, bağlarda kullanılan kükürt toprağından alınan numunenin muayene edildiği belirtilir⁶¹. Maden-i Hümayu'ndan alınan meclis kararıyla Maliye Nezareti ile Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Mutasarrıfına taktir yazılmış; fabrika Tophane-i Amire'ye bağlı olduğundan ve halen işlemekte olduğu bilindiğinden; külleme hastalığı için gerekli yerlere kükürtlü toprağın verildiği belirtilmiştir. Bundan sonra toprak verilmesinin uygun olmadığını belirten red yazısı ile Mihalil Veled-i Yani'ye durum bildirilir⁶². Şahsın madeni işletme niyeti değişmediğinden yazışmalar devam etmiştir. İncirli Ada'da kükürt madeninin işletme hakkını isteyen Mihalil Veled-i Yani'nin yazdığı 4 Ekim 1863 (20 Rebiül Ahir 1280) tarihli evrakta adaya kendisinin bizzat gidip madeni işletmek istediğini içeren arzuhâli Meclisi Vala'ya ulaştırılmıştır⁶³. Bu şahsa maden imtiyazı verilmemiştir. Arşivde durumla ilgili başka bir evrak yoktur.

Devletin fabrika işletmesini kendisinin üstlenmek istediğini, iltizam sistemine açıkça muhalif olduğunu evraklarda görebiliriz. 22 Nisan 1862 (22 Şevval 1278) tarihli Tophane-i Amire Müşirinin Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Mutasarrıfı Ahmet Ata Bey'e yolladığı evrakta kükürtün fazlasının ihtiyaçlı olan alanlara satılması istenmiştir. İncirli Adası'ndaki kükürt madenlerinin daha öncede herhangi bir kimseye verilmediği belirtilmiş; iltizama verilmeyip oradaki fabrika tarafından işletilmesi vurgulanırken; mültezime verildiğinde fabrikanın zarar edeceği belirtilmiştir⁶⁴. 22 Kasım 1862 (29 Cemazievvel 1279) tarihli Umur-u Harbiye Nezareti'ne yollanan evrakta ise İncirli Ada'daki kükürt madeninin yirmi sene müddetle Sava adlı şahsa ihalesi istenir; ama ihale gerçekleşmemiştir⁶⁵.

İncirli Adası'nda bulunan kükürt madeninin işlettirilmesinden dolayı devlete kâr getirecek bir kurum olduğu, Osmanlı Devleti'nin kükürt madenini işletmeye devam etmesi Kasaba Demiryolu Komiseri Nihat Bey'in Fransızca tahriratında ve 4 Mayıs 1869 (22 Muharrem 1286) tarihli lâyihasında da önerilmiştir. Şura-yı Devlete yollanan lâyiha Tophane-i Amire'de görüşülmüştür. Orada birkaç hane inşasıyla kükürt ihracına teşebbüs olunması istenir. Hasılatın pahalı olması nedeniyle etraftaki ahali tarafından işlettirilmesi, 15-20 sene imtiyaz ile bu madene sermaye tedariki lazım geleceği için yevmiye 100 tonilito hesabıyla altı ay süresince madenden 18 bin tonilito cevher ihraç edilecektir. Bu cevherin %20 hesabıyla 3600 tonilitosu devlete verilecektir. Bunun arta kalanının ise Marsilya'ya götürülerek her tonilitosunun 155 franga satılacağı belirtilir. Madenin her bir kıyyesi 35 para etmekteyken, bu cevherden %30 kıyye halis kükürt elde edileceği, kükürtün değerinin 120 para olduğu, halis kükürtün her bir kıyyesinin 60 paraya satılacağı belirtilir. Devlete buradan temin edilen kükürtle senelik 25-30 bin lira para kalacaktır. Tophane-i Amire'nin imtiyazı olan kükürtün sekiz veya on seneye kadar Avrupa'ya verildiği bildirilip hassa barutuna olan büyük ihtiyaç sebebiyle bunun dışarıya gönderilmeyeceği, cevher kükürtün her bir tonilitosunun 55 franka satılacağı belirtilir⁶⁶. Fabrikada toprak halindeki cevher buradan kaldırılmıştır. Halis kükürtün çıkarılmasıyla gerekli kükürtün Avrupa'dan ithal edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu yüzden alınan kükürtlü toprak üzerine kükürtün serpilmesiyle daha makbul toprağın elde edileceği belirtilmiştir. Madenden ürün nakil etmek için koşulların yaratılması ve buraya yapılacak olan fırın inşasıyla aletlerin temin edileceği belirtilir. Etrafa nakil işleminin pahalıya yapılması, bunun için adaya kömür getirilmesi, madenden bu şekilde kaliteli kükürt ihraç edileceği vurgulanır. Baruthane için imal edilecek olan kükürt ile dışarıya fazla kükürtün satılmasının mümkün olabileceği tekrar vurgulanır⁶⁷. Maalesef bu kadar kârlı bir işletmeyi Osmanlı Devleti kendisi idare etmek yerine mültezime vermeyi daha uygun bulmuştur⁶⁸.

Fabrikadaki maden işleyişinin durmasının ada ekonomisine zarar verdiği 29 Mart 1908 (25 Safer 1326) tarihli evrakta belirtilir. Ahali adanın etrafına gönderdiği toprakla geçimini temin ettiğinden, toprağın ihracının

⁶¹ BOA, A. *JMKT.NZD*, 418-75.

⁶² BOA, A. *JMKT.NZD*, 418-75-2.

⁶³ BOA, *MVL*, 428-89.

⁶⁴ BOA, A. *JMKT.UM*, 557-13.

⁶⁵ BOA, A. *JMKT.MHM*, 247-28.

⁶⁶ BOA, *ŞD*, 1375-30.

⁶⁷ BOA, *ŞD*, 1375-30-2.

⁶⁸ 1901 yılında kükürt için Rodos iskelesinde koyulan ihracat ve ithalat vergisi her 100 kıyyeden üzerinden 5 para olarak alınmaktaydı. Örenç, a.g.e.59.

yasak edilişyle halk birkaç seneden beri işsiz kalmıştır. Bu sebeple ada halkının etrafa göç ettiği bir kısmının maddi olarak fena hale geldiği, vergi ve borçlarını ödeyemez duruma düştüğü vurgulanır. Bu toprağın imtiyazının şirkete verilmesi düşünüldüğünden, ahali tarafından ihracı yasaklanınca, adanın muhtarları ve imtiyaz heyeti tarafından Orman Müfettişliği ile Vilayet Meclisi'ne arzuhâl yazılmıştır. İmtiyazı alan işletme tam olarak hakim duruma gelinceye kadar ahalinin bu toprağı işletmesi istenmiş halka, muhtarlar vasıtasıyla ruhsat verilmesi, işin bu şekilde hazineye ve ahaliye gelir sağlayacağı belirtilmiş, İdare Meclisi yapılan müzakereleri Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne göndermiştir⁶⁹.

Arşiv belgelerinde bu madene ait olan son imtiyazın verilmesiyle beraber devletin bu maden arazisini kayıtlarından çıkarmak istediğini görüyoruz. 1 Ekim 1907 (23 Şaban 1325) tarihli Tophane-i Amire Müşirliği'ne yazılan evrakta İstanköy kazası'nın İncirli Adası'nda kırk sene evvel Tophane-i Amire adına inşa edilmiş olan kükürt fabrikasının işletirmediği için makinelerinin Tophane-i Amire alınıp, yerine ahalden toplanan îanelerle hükümet konağı inşa edildiğinden bu arsanın Tophane-i Amire'ye olan kaydının silinmesi istenir. Kaydı silinen arsanın maliyeye devredilmesi, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne 9 Eylül 1907 (27 Ağustos 1323) tarihli tahriratla ulaştırılmış, gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir⁷⁰. 1912 yılından itibaren Rodos ve çevresinin İtalyanlar tarafından işgal edilmesiyle artık Osmanlı Devleti'nin buradaki varlığı sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin Rodos taraflarından 9 Eylül 1915 (R 27 Haziran 1331) tarihli evrakta kükürt istediğini görüyoruz. Teke Kaymakamı bölgeden kükürt istemesine rağmen, adadan satışın yapılamayacağına dair telgraf yollanmıştır⁷¹.

3- Maden İmtiyazları

Devletin numune alıp incelediği bu kıymetli madeni, 25 yıllık imtiyazla verdiğini görüyoruz. 31 Ocak 1878 (27 Muharrem 1295) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid'den İncirli Adası'nda daha önceden Tophane-i Amire tarafından imal ve idare edilirken, daha sonra madeni Maadin İdaresi'ne bıraktığı belirtilmiştir⁷². Kükürt madeninin Bedros Nakilyan Efendi'ye ihalesine ait şartname, mukavelename ve çeşitli evrakları gönderilmiştir. Şartname ve mukavelenamede madenin nizami çerçevede işleyişinin sağlaması istenmiştir. Mühendisler yoluyla haritası çıkarılan ve sınırları belli olan madenin devletçe belirlenen kurallarına uyulmadığı takdirde fesh edileceği de belirtilmiştir.

*Maden Şartnamesi*⁷³

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Celilesi'nde İncirli Adası'nda mukaddema Tophane-i Amire tarafından imal ve idare olunup muahharen maden idaresine terk olunarak tebaa-yı devleti aliyye'den Bedros Nakilyan Efendi uhdesine ihale ve ilzam olunan kükürt madeninin ihale-yi ferman-ı aliyesine zeyl olunmak üzere tanzim kılınan şartnamesidir.

1. Madde maden-i mezkurun tersim edilen üç kıta harita-yı mevkiyesinden biri maden idaresinde zapt edilerek biri vilayet-i müşarünileyh tarafına irsal ve diğer bir kıtası mültezime mumaileyhe ita kılınmıştır. İhale-yi fermanı aliyyesinin tarihi itasından altı mah müddet zarfında mesarifi mültezime ait olmak üzere canib-i vilayete irsal olunan haritada gösterilen hududun mevaki-yi lazimesine hükümet-i mahalliye mühendisi

⁶⁹ BOA, ŞD, 539-22.

⁷⁰ BOA, DH.MKT, 1203-40.

⁷¹ BOA, DH.ŞFR, 488-62.

⁷² Madenlerin devlet tarafından işletilemeyeceği uygun olan koşullarla imtiyazlarla verilmesi 1878 yılının başında belirtilmiştir. 3 Mart 1878 (28 Safer 1295) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid, Yanya, Aydın, Trabzon ve Hüdavendigar vilayetlerindeki zımpara, kükürt, simli kurşun, simli altın ve bakır (nühas) madenlerinin işlenmesi için Meclis-i Vükela kararı istenmiştir. Şura-yı Devlet Nafia Dairesi'nden Umumi Heyete yollanan altı mazbatada madenlerin hazinece imalatından yarar sağlanamayacağı görüldüğünden; usule göre kararlaştırılan şartlar içinde ihalelerinin yapılması vurgulanır. BOA, Y..A...RES.,1-25.

⁷³ BOA, A. /DVN.MKL, 15-31-2.

marifetiyle alamet-i mahsusa vaz' ettirilecek ve keyfiyet vilayete ve madenin bulunduğu kazanın sicilatına kayıt olunduktan sonra bi'l mazbatayla bu tarafa bildirecektir.

2. Madde mültezim Maden Nizamnamesi'nin 55. maddesi hükmünce düzenlenecek resmi mastur ve müstahlardan maadasının ihtiyar edecekleri imalat usulünü ve mezkur resimlere dair izahat ve kaffe-yi icraat ve tasviratını ba'z ba'z yazıp lahiya tanzimiyle ferman-ı ali-yi mezkurun itasından 6 mah müddet zarfında mahallin devlet mühendisine mühendis bulunmadığı takdirde doğrudan doğruya maden iradesine irsal edip irade-yi mezkureden dahi tensib olduğu halde icrasına ruhsat verilecektir. Şayet suret-i maruzanın mahzur ve muhatarası mütalaa olunur veyahut imalatın devam iltizamına icra olunacak ameliyat-ı ibtida nafiaya mani olduğu tahkik edilirse mezkur lahiya canib-i iradeden tadil ve ıslah kılınacaktır.

3. Madde maden-i mezkur cezire-yi merkumede zühur eden volkandan hasıl olup sathi arazide mahi olunarak terakim eden kükürtün imaline münhasır ise de ileride derinleştikçe tepeleştikçe girişler açılacak mağaralarda girmek veyahut aldirmek için müceddeden sathi araziden yol ve kapu ve baca küşadı lazım geldiği halde evvel emirde sahib-i imtiyaz istida ve lahiyasını maden idaresine ita edip badehu maden mühendisinin icra edeceği keşif üzerine idare-yi mezkurenin rey ve kararı veçhile muamelesi icra olunacak ve ruhsat istihsalı oldukça ol makule ameliyatı icra eyleyecektir.

4. Madde madenin ameliyat-ı esasiyesinden maada diğeri şubenin müceddeden inşası küşadı medar olduğu halde işbu şube için ilzam ve ihalenin harita-ı mahsusuna merbut olmak üzere ayrıca bir kıta harita tanzim olunarak 2.maddeye tevfikeyen tasvir olunan ameliyata dair layıhasıyla beraber mültezim tarafından maden idaresine ita olunacağı misüllü maden idaresi kendi mühendisiyle bi'l müzakere mezkur layıhanın canib-i idareden kabul tadili veyahut icabına göre dereceyi haiz olunacaktır.

5. Madde mültezimin ameliyatı vakiadan dolayı ashab-ı emlaka tertib edeceği zarar ve ziyandan mesul olmasıyla bunun için aid olduğu mahkemede tayin kılınacak tazminatın tediyesine mecburdur.

6. Madde işbu madenin civarında bulunan ebniyenin ve mağaranın altında icra-yı ameliyat olunmak iktiza eylediği halde mültezim ashab-ı menazlık ifadeleri alındıkta ve tertib edecek zarar ve ziyanın tediyesi için kefaletle rabt olunacağından devlet mühendisinin layıhası veya mahal hükümetin işarı canib-i iradeden ruhsat verilmedikçe ol makule ameliyat-ı teşebbüs olmayacaktır. Kefalet ve tazminat maddelerine dair olan münazata aid olduğu mehakim-i nizamiyede fasıl ve rüyet olunacak ve şayet ameliyat-ı mezkurenin o misüllü ebniye ve arazi-i memuriyet ahvaline ve umumun emniyetine muzır ve mahal olduğu tahkik edilirse külliye men olunacaktır.

7. Madde maden-i mezkurun ameliyatına su yollarıyla bendler ve çeşmeler ve şose tarik ve demir yolları 150 metro uzaklığında icra lazım olduktan şayet bu miktar mesafeden noksan olur ise sabıkta muharrer muamelatı aynıyle bunun hakkında dahi icra olunacak velhasıl emniyet-i umumiyenin vekaya ve muhafazasına bekayet itina ve dikkat kılınacaktır.

8. Madde esbab-ı gayri melhuzdan naşi şayet usül-ü imalatın 2. maddeye tevfikeyen tadil ve ıslahı icap edeceği halde mültezim istidası ve mühendisin lahiyası üzerine hükümet-i mahalliye tarafından inha olunan mevad-ı esasiyesine tatbiken ıslahat icap icra kılınacaktır.

9. Madde sath-ı arazide olan kuyu ve mağaraların terk ve tadili icap eylediği surette idarenin göstereceği usül üzerine mesarifi mültezim tarafından tesviye olmak üzere mahreçleri setr ve imla ettirilmeyecektir .

10. Madde mültezim madende kükürt ihracına mahsus mağara ve su yolu makarresi var ise imalatın ve suların ihracına elverişli surette ağızlarına kuvvetli ve emniyetli makineler vasfına mecbur olacaktır.

11. Madde imal olunacak hudud-u ittisalinde diğer maden bulunduğu takdirde iki madenin yekdiğerine iltihakından neşet edecek mazarrata mani için nihayet hudutta bulunan medar maden yataklarından bir miktar mahal terk edilecek ve terk olunacak mahallin vüs'at ve miktarı dahi canib-i iradeden ruhsat verilmedikçe işbu mevad-ı madenin yakınlarından terk olunan kısmen imali caiz olamayacaktır.

12. Madde bu madenin arazi-yi mahdudesi dahilinde kükürt madeninden maada evvelki cinsi maden zuhur edipte cevher talebine ihale olunacağı ve mezkur madenin imalatı ve zayıatının işbu kükürt madeninden imalat-ı haziresi derunundan müruduna lüzum ve ihtiyaç görüldüğü halde mültezim bir suretiyle mümanaat edemeyecektir. Ancak andan tertip edecek tazminat beynlerinde rıza ve tesviye olunduğu halde ehl -i vükufun takdiri ve muavin iradesinin tensibi ile tayin kılınacaktır.

13. Madde maden-i mezkurun hudud-u ilzamiyesi içinde vakten min'el vakt demiryolu geçirilecek umum menfaatli bir tarik veya sair şey inşa kılınacak olduğu halde mültezimin hiçbir şekilde tazmin ve avane veyahut muhalefete istihkak ve selahiyeti olmayıp bunların madenin asıl kükürt ve yağının mahreci üzerinden geçmek lazım gelirse ol halde tertip edecek zarar ve ziyan müteallik olduğu muhakimenin tedkik ve hükmü üzerine icap eden taraftan ifa kılınacaktır.

14. Madde işbu madenin tahsil ve mahsumatı vilayete ait olduğundan mültezimin ihraç edeceği kükürtün miktarı beher üç mahda bir defa icmal defterini hükümet-i mahalliyeye vermek için mecbur olacağı misüllü her senenin başında dahi ertesi ayında dahi sene-yi sabıka hasılatının mabeyn müfredat defteri valiye takdim edilecektir.

15. Madde mültezim mümaileyh madde-yi sabıkda muharrer olan üç aylık defteri ve senelik muhasebat-ı seneviyeyi vakti muayyende ita ve teslim ettiği halde bir 100 altından 500 lük altın kadar ceza-yı nakdi olacak ve mezkur defterlerde hakikat hali ketm ederek bi'la ihtiyar hasılat miktarı sahibden noksan göstermek olduğu teyid olursa rüsumatın noksanı iki kat olarak tazmin edilecektir. Gerek verdiği rüsumatın tediyesinde ve gerek hüküm olunan ceza-yı nakdiyenin ifasında muhalefat ve ta'nir eylediği takdirde vilayet müşarünileyh tarafından nihayet'ül nihaye üç ayı geçmemek üzere bir müddet tayiniyle ol müddet zarfında tamamen tediyeye olunmaz ise keyfiyet Maliye Nezaret-i Celilesi'ne yazılıp nezaret-i celileyi müşarünileyh tarafına icabı bi'l icra maden-i mezkurun ihalesi fesh olunacaktır.

16. Madde işbu madenin çıkarılan kükürtün resm-i gümrüğü ita ve mürur tezkeresi ahz edildiğin sonra istediği mahallere nakil etmeye mültezim mezun olup şayet ruhsat ve mürur tezkeresi olmaksızın aher mahalle hasılatı nakil olduğu tahkik eder veya nakil eder iken tutulur ise evrak-ı devleti ketm ü ahfa için kaçırılmış olacağından ol makule tezkeresiz ele geçirilen hasılat kamilen canib-i miriden zabt ve müsadere olunacak ve bu surette ikinci defa vuku bulduğu halde maden-i mezkurun ihalesi der- akab fesih olunacaktır.

17. Madde maden-i mezkurun ihalesi fermanı aliyyesine zeyl olmak üzere tanzim kılınan maden nizamnamesi müteferri bulunan işbu şartname-yi ahkam-ı mündericesi mültezim tarafından kabul ve tasdik edildikten sonra şerait-i muharrerinin hilafında hal ve hareket oluşturulduğu vuku' getirdiği halde nizamname tevfiқан hakkında muamele-yi mukteziyye icra kılınacaktır. 10 Muharrem 1295 2 Kanuni Sani 1292

Maden Mukavelenamesi ⁷⁴.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dahilinde İncirli Adası'nda mukaddema Tophane-i Amire tarafından imal ve idare olunup muahharen maden idaresine terk olunarak Tebaa-yı Devleti Aliyyeden Bedros Nakilyan Efendi uhdesine ihale ve ilzam olunan kükürt madeninin ihalesi ferman-ı aliyyesine derç olunmak üzere tanzim kılınan mukavelenamesidir.

1. Madde maden-i mezkur 1293 sene-i maliyesi şehir-i haziranın ibtidasından itibaren 25 sene müddetle ve şerait-i mümaileyh uhdesine ihale olunmuştur.

2. Madde harita-yı mahsusunda gösterildiği veçhile madenin hafir ve imali için 1620 dönüm arazi mahsusa olunmağla bu arazinin hududu şimalen İncirli Nahiyesi'yle Urkan Tepesi ve garben Urkan Tepesiyle Ögiri

⁷⁴ BOA, A.}DVN.MKL, 15 - 31 -3.

Tepesi ve cenuben Ögiri Tepesi'yle Ebpos Nikoloves Tepesi ,şarken Ebpos Nikoloves Tepesi'yle İncirli Tepesi beyninde vaki hudud-u hezbeyle mahduttur.

3. Madde işbu hudud ile tahdid olunan arazi kükürt madeninden maada zühuru memul olan sahr cins madenler bu ihaleye dahil olmadığından onlar için gerek mültezim gerek sahırları tarafından talep ve istida vuku bulduğu halde Maden Nizamnamesinin 35. maddesi hükmüne tatbiken gerekli muamele-yi mukteziye icra kılınacaktır.

4. Madde işbu maden için bervech muharrer tahsis olunan 1620 dönüm arazinin beher dönümü için 5 paradan mültezim tarafından canib-i miriye senelik olarak 202,5 kuruş resm miktarı Osmani altını 100 kuruş olarak tediye ve ita olunacaktır.

5. Madde maden-i mezkurun hududu ilzamiyesi dahilinde bulunan arazi yalnız işletilmesi için itibar-ı tahsis olduğundan Maden Nizamnamesi'nin 6. maddesi hükmünce mültezim tarafından işbu arazinin mağara ve kuyu hafir olunan maden için sair suretiyle kullanılan mahallerin ashab-ı arza ve iskan olunacağı misüllü bir minval muharrer bu yüzden hafir olunan ve balada bi'l icap kullanılan mahalden maada yerler heyet-i kadimeleriyle kalup mültezimin ol makule mahallere müdahaleye katiiyen hakkı olamayacaktır .

6. Madde maden-i mezkureden ihraç olunan kükürtün %5 rüsum nispetinin bundan maada rüsum-u maktu olarak takarrid eden senevi 60 adet Osmanlı altınının canib-i miriye itası mukarrer olmağla rüsum-u nisbe-i mezkure maden idaresinin rey ve nispeti üzerine aynen eşya rayiç ve kota göre Osmanlı altını 100 kuruş olarak bedelen mültezim tarafından tediye olunacak ve aynen itası takririnde mesarif-i nakliyesi mültezime ait olmak üzere İncirli Adası iskelesinde mahalli hükümet tarafından tayin olunacak memura teslim kılınacaktır .

7 . Madde maden-i mezkurede mevcut bulunan ebniye ve fabrika Tophane-i Amire'nin malı alacağından mültezim mümaileyh tarafından bunlara vaz 'ı yed olunacağı bi'l icap eden baruthaneler ve ahalinin bağları için hali hazırda kükürt alınacak olursa bahasının Dersaadet piyasasına revaç-ı mahalliyesine tatbiken canib-i miriden ve ahali tarafından tesviye ve ita olunmak üzere lüzumu miktar kükürtün bi'la tard mültezim mümaileyh itasına mecbur olacaktır .

8. Madde ihaleyi havi verilecek olan ferman-ı aliyyesi tarihinden itibaren maden-i mezkurun bir seneye kadar küşad ve imaline mültezim mecbur olup bu müddet zarfında küşad olunmayıp veyahud layıkıyla imalat-ı mübaşeret edilmediği ve buda maden idaresinin kabul ve tasdik edeceği esbab-ı mücbire tahtında bulunmadığı halde ihale fesh ve ilga olunacaktır.

9. Madde maden-i mezkurun tahsil ve rüsumatı val-i vilayete ait olduğundan bi'la muharrer resim miktarıyla bil'a istifa olunacak rüsum nispeti Darphane-yi Amire fiyatıyla altın olarak vakt-i muayyende valiye bedel-i maktu mezbur dahi maden idaresine teslim ve ita olunacaktır.

10. Madde zikr olunan madenin imali zimminde ihaleyi tastir buyurulan ferman-ı aliyesinin itasına bir defa daha ferman harcı olmak üzere mültezim tarafından maden idaresine 100 adet Osmanlı altını ita kılınacaktır.

11. Madde mültezim mümaileyh mezkur madenin imalatına müteferri kaffe-yi hususatında maden nizamnamesinin ahkam-ı mündericatına tabiiyet tatbiki hareket olunacak eyleyeceği misüllü ihale ferman-ı aliyyesine zeyl olunarak teati olunacak şartnameye dahi tamamıyla mutavaat ve muvafakat eyleyeceğini taahhüt eder. 10 Muharrem 1295- 2 Kanuni Sani 1293

Bedros Nakilyan 'a verilen yirmi beş yıllık imtiyaz süresinin bitmediği, şahsın madeni yedi yıllık bir sürede işlettiği görülür. 1885 yılında kükürt madenin ihalesinin tekrar başka bir yabancı şahıs olan Fransa'da yaşayan Ermeni Aleksandır Rali 'ye verildiğini görürüz. 20 Aralık 1897 (5 Şaban 1315) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dahilinde İncirli Adası'ndaki kükürt madenine talip olan şahsın hükümetçe tanınmış Ermeni olduğu, Paris'te bulunması nedeniyle madeni iyi yönetmediğinden ihalesinin fesh edileceği belirtilmiştir. Madenin on iki seneden beri imtiyazı devam etmekte ise Maden Nizamnamesi'nin 73. maddesinde şahsın bazı

eksiklikleri bahane ederek maden imalini aksattığı belirtilir. Artan vergi miktarının tahsili de mümkün olmadığından maden, Orman ve Maden Ziraat Nazırı Nazım Bey tarafından gönderilen evrakta fesh edilmiştir⁷⁵. Daha sonra gelen diğer evrakta da aynı durum tekrarlanır. 24 Nisan 1898 (2 Zilhicce 1315) tarihli Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'ne sadrazam tarafından yollanan evrakta Maden Nizamnamesi'nin 73. maddesine göre Ermeni Aleksandır Rali tarafından madenin işletilmediği de doğrulandığından, şahsın birikmiş olan vergililerini ödemesi istenmiştir. Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti tarafından madenin fenni incelemesinin de yapılması vurgulanırken, durum Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne mazbata ile yollanmıştır⁷⁶. Devletin resmi istatistiklerinde madenin gereği gibi çalıştırılmadığı farklı şekilde anlatılır. 1901/1902 (1319) yılındaki salnamede madenin iyi çalıştırılmadığı, kükürt madenini çalıştıranların İtalya kükürt madeni sahiplerinden almış olduğu bilgiyle fabrikanın kazanlarına koydukları Amomuz taşlarını kükürtün derecesini artırmak için kullanmak istemiş, imtiyaz sahipleri bu işte başarılı olmadığı gibi, maden yapılan işten zarar etmiştir⁷⁷ şeklinde belirtilmiştir.

Devletin maden işletme imtiyazını yabancılara vermek istememesine rağmen, mukavele yaparak madeni devrettiğini görüyoruz. Özellikle mukavele yaparak devlet madenin işletme koşullarını belirlemek istemiş, madeni bu yolla güvence altına almıştır. 26 Aralık 1904 (18 Şevval 1322) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid'in İncirli Adası'nda ham ve işlenmiş olarak kükürt işlemek için Yunan tebaasından Panayoti Polisi 99 sene müddetle mukavele ve şartname lahiyalarını takdim ederek, madenin imtiyazını ister⁷⁸. Ziraat Nezareti'nden Şura-yı Devlet'e havale edilmiş olan evrak, Tanzimat Dairesi'ne ulaşmıştır. Tezkerede madenlerin yabancılara eline geçmesi ve yabancı şirketlerin devlet yapılanmasında sayının artmasıyla tedirginlik duyulduğu belirtilerek, Maden Nizamnamesi'nin 23. maddesine göre nizamname kaleme alınması istenmiş, karar Şura-yı Devlet Reisi tarafından onaylanmıştır⁷⁹. 9 Nisan 1905 (3 Safer 1323) tarihli evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde İncirli Adası'nda bulunan kükürt madeni ve Konya'da Aladağ Nahiyesi'nde bulunan petrol ve çeşitli madenler hakkında gerekli inceleme yapılması istenir. Müzayedeye verilen kesin ihalesi yapılan madenin, Şura-yı Devlete evrakının yollandığı üç seneyi aşan bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz birinci kısmında üretimin tam olarak sağlanamadığı belirtilmiştir. Madenin Yunan tebaasından Panayot Polisiye ihale edilmesi istenir⁸⁰. 11 Eylül 1905 (11 Recep 1323) tarihli Orman ve Maadin Ziraat Nezareti'ne yazılan evrakta 20 Ağustos 1919 (20 Ağustos 1335) tarihli müzayede usulüyle Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde İncirli Adası'ndaki metruk kükürt madenin imtiyazının verileceği bilindiğinden, açıklama kısımlarıyla beraber, Panayoti Polisi imzasıyla arzuhâlin gönderildiği bildirilir⁸¹. 18 Mart 1908 (5 Mart 1324) tarihli evrakta Orman Maden ve Ziraat Nazırı kükürt madeninin Yunan tebaasından Mösyö Panayot Polisi'ye verilen ihalesinin gerçekleşmesiyle mukavele ve şartnamesinin yazıldığını belirtmiştir. İki hafta sonraki evrakta Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nde İstanköy Kazası'na bağlı İncirli Adası'nda bulunan kükürt madeni imtiyazının ihalesi 99 sene müddetle Panayot Polisi'ye verilmiş, Şura-yı Devlet Meclis-i Mahsus –u Vükela kararıyla mukavele ve şartnamesi Divan-ı Hümayu'na yollanmıştır. Hamidiye Hicaz Demir yoluna yardım (iane) olarak, 100 adet Osmanlı altını verilmesi, 148 dönüm (cerib) 9270 metro ölçülen arazinin her biri için senelik 10 kuruş hesabıyla alınacak 1489 kuruş vergi ve %5 resim ile madenin devredilmesi sağlanacaktır. 100 adet Osmanlı lirasının %6 oranında ve 100 kuruşta bir para olarak teçhizat-ı askeriye'ye verilmesi istenir. Bir defaya mahsus olmak üzere şahıs Babıali'ye “*hudud teshilatı*” adı altında 20 adet Osmanlı altını vermiştir⁸². 6 Şubat 1910 (24 Kanuni Sani 1325) tarihli

⁷⁵ BOA, ŞD, 524–56;1319 Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Salnamesi, s. 232 .

⁷⁶ BOA, BEO, 1125 – 84329.

⁷⁷ 1319 Cezayir-i Bahri Sefid Salnamesi, s. 232.

⁷⁸ BOA, BEO, 2469–185172.

⁷⁹ BOA, BEO, 2469–185172-2.

⁸⁰ BOA, ŞD, 2745–26.

⁸¹ BOA, BEO, 2663–199664.

⁸² BOA, BEO, 3284–246260.

evrakta İncirli Adası'ndaki metruk kükürt madenin Yunan tebaasından Panayot Polisi'ye devredilir. Şahıs 108 adet Osmanlı lirasını Maden Nizamnamesi'nin 73. maddesi hükmüne dayanarak devlete ödemiştir⁸³(Ek 2).

*Maden Şartnamesi*⁸⁴

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dahilinde İstanköy Adası'na mülhak İncirli Adası'nda vaki kükürt madeni muameleleri ve metrukeden olup bi'l müzayede ile Yunan Devleti tebaasından Mösyö Panayot Polisi uhdesine ihalesi takrir eden bir kıta kükürt madenin ihalesi ferman-ı aliyyesine zeyl olunacak şartnamesidir.

1. Madde Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dahilinde İstanköy Adası'na mülhak İncirli Adası'nda vaki kükürt madeni mamul ve metrukeden bulunan bir kıta kükürt madenin terkim eden üç kıta harita-yı mevkisinin bir kıtası Orman Maadin ve Ziraat Nezareti fen odasında hıfz edilerek bir kıtası mahalle irsal ve diğer bir kıtası da mültezim mumaileyhe ita kılınmıştır. İhale-yi ferman-ı aliyyesinin tarih-i itasından itibaren altı mah müddet zarfında mesarifi mültezim mumaileyhe aid olmak şartıyla zıkr olunan haritada gösterilen hududun mevki-yi lazimesi mürur-u zaman ile bozulmayacak şekilde Maden Nizamnamesi'nin 51. maddesine tevfiken hükümet-i mahalliye ve mühendis marifetiyle alamet-i mahsusa rekz ettirilerek keyfiyet vilayetin ve madenin bulunduğu kazanın sicilatına kayıt olunduktan sonra muamelat-ı havi üç nüsha zabt varakası tanzim ve zeyilleri canib-i vilayetten tayin olunan memurlara ve mültezimlere müştereken temhir ettirilecek ve bundan bir nüshası da bi'l mazbata oradan Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne irsal olunacaktır.

2. Madde mültezim mumaileyh Maden Nizamnamesi'nin 55 56.ve 57. maddeleri hükmünce tanzim ettireceği resmi sath ve müstemlerden maada madende icrası ihtiyar edeceği imalatın usulünü ve mezkur resimlere dair izahatını bend bend yazarak bir layiha tayiniyle düzenleyecek ferman-ı aliyyesi mezkurun tarih-i itasından itibaren altı mah zarfında mahallinde hükümet mühendisine veya mühendis bulunmadığı takdirde doğrudan doğruya Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne irsal edip nezareti müşarünileyden dahi tensib olunacağı halde icraata ruhsat verilecektir. Şayet suret-i maruzatın mahzur ve muhatarası mütalaa olunur veyahut imalatın devam ve intizamına icra olunacak ameliyat-ı atıyle (?) nafıaya mani olacağı tahakkuk ederse mezkur layiha nezareti müşarünhileyden tadil ve ıslah olunacaktır.

3. Madde işletilmekte olan madene girmek veya hava aldirmek için müceddeden sath-ı araziden yol ve kıyu ve baca küşadı lazım geldiği halde evvel emirde mültezim mümaileyhe istida lahiyasını Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne ita edip, badehu maden mühendisinin icra edeceği keşif üzerine nezareti müşarünileyhin rey ve kararı veçhile muamelesi icra olunacak ruhsat istihsal olunmadıkça ol makule ameliyatı icra edemeyecektir.

4. Madde mezkur madenin ameliyat-ı esasiyeden maada müceddeden diğer bir şubesinin küşadı medar bulunduğu halde işbu şube için ihalesinin harita-yı mahsusasına merbut olmak üzere ayrıca bir kıta harita tanzim olunarak ikinci maddeye tevfiken tasvir olunan ameliyatı daima lahiyasıyla beraber mültezim mumaileyh tarafından Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'ne ita olunacak ve mezkur layihanın nezareti müşarünileyhden kabul ve tadili veyahut icabına göre devri caiz olunacaktır.

5. Madde mültezim müşarünileyh Maden Nizamnamesinin 36.maddesi mucibince ameliyatı vakiyadan dolayı ashab-ı emlakı tertib edecek zarar ve ziyandan mesul olmasıyla bunun için aid olduğu mahkemedan tayin kılınacak tazminatın tediye ve itasına mecburdur.

6. Madde işbu maden civarında bulunan ebniye ve menazilin altında icra-yı ameliyat iktiza eylediği halde mültezim müşarünileyhden ve ashab-ı menazilin ifadeleri alındıktan ve tertip edecek olan zarar ve ziyanın tediyesi için kefalet rabt olunduktan sonra hükümet mühendisinin lahiyası veyahut hükümet-i mahalliye'nin işarı üzerine maden idaresinden ruhsat verildiği ol makule ameliyata teşebbüs olunacaktır. Kefalet ve tazminat

⁸³ BOA, ŞD, 536 -30.

⁸⁴ BOA, ŞD, 536 -30-6 .

maddelerine dair olan münaazata aid oldukları muhakim nizamına fasıl ve rüyet olunacak ve şayet ameliyat-ı emniyete muzır ve mahal olduğu tahkik eder ise külliye men olunacaktır.

7. Madde maden-i mezkurun ameliyatı su yollarıyla bend ve çeşmelere ve şose tariki ve demir yollarına 150 metro uzaklıkta icra-ı lazimedede olduğundan şayet bu miktar mesafe noksan olursa bend-i sabıkta muharrer olan muamelat-ı aynıyeyle dahi bunun dahi hakkında icra olunacak velhasıl emniyet-i umumiye nin vekaya ve muhafazasına gayet itina ve dikkat olunacaktır.

8. Madde esbab-ı gayr-i melhuz naşi şayet usul-u ameliyatın 2. maddeye tevfiken tadil-i islahı icap ettiği halde mültezim müşarünileyhin istidası ve mühendis in lahıyası üzerine hükümet-i mahallıye tarafından inha olundukta umur-u esasıyesine tatbiken uygun olarak islahat-ı icabiye icra kılınacaktır.

9. Madde sath-ı arazide olan kıyu ve mağaraların terk ve tadili icab eylediği surette idarenin göstereceğini usül üzerine mesarifi mültezim tarafından tesviye olmak üzere mahreçleri setr ve imla ettirilmeyecektir .

10. Madde mültezim mümaileyh cevher in ihracına mahsus mağara ve su yolu makarresi var ise imalatın ve suların ihracına elverişli surette ağızlarına kuvvetli ve emniyetli, makineler vasfına mecbur olacaktır.

11. Madde imal olunacak hudud-u ittisalinde diğer maden bulunduğu takdirde iki madenin yekdiğerine iltihakından neşet edecek mazarrata mani için nihayet hudutta bulunan medar maden yataklarından bir miktar mahal terk edilecek ve terk olunacak mahallin vüs'at ve miktarı dahi Orman Maadin ve Ziraat Nezareti'nden tayin kılınacaktır.

12. Madde bu madenin arazi-yi mahdudesi dahilinde kükürt madeninden maada evvelki cinsi maden zuhur edipte aher talebine ihale olunacağı ve mezkur madenin imalatı ve zayıatının işbu kükürt madeninden imalat-ı haziresi derunundan müruduna lüzum ve ihtiyaç görüldüğü halde mültezim bir suretiyle mümanaat edemeyecektir .Ancak andan tertip edecek tazminat beynlerinde rıza ve tesviye olduğ u halde ehl -i vükufun takdiri ve muavin iradesinin tensibi ile tayin kılınacaktır .

13. Maden işbu madenin ihalesi dahilinde vakten min'el vakt demiryolu geçirilecek umuma menfaatlı bir tarik veya sair şey inşa kılınacak olduğ u halde mültezimin hiçbir şekilde tazmin ve avane veyahut muhalefete istihkak ve selahiyeti olmayıp bunların madenin asıl kükürt ve yağının mahreci üzerinden geçmek lazım gelirse ol halde tertip edecek zarar ve ziyan müteallik olduğ u muhakimenin tetkik ve hükmü üzerine icap eden taraftan ifa kılınacaktır.

14. Madde işbu madenin rüsum-u nispetinin tahsili Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne ait olduğ undan mültezim mümaileyh mezkur madenden ihraç edeceği cevher in Maden Nizamnamesi'nin 44. ve 48. maddesine mucibince belli miktarını mübeyyin lazım gelen cetvel ve icmal takdim edecektir.

15. Madde mültezim mümaileyh madde-yi sabıkta muharrer olan hesap cetvelleri vakt-i muayyende ita ve teslim edeceği halde Maden Nizamnamesi'nin 49. maddesi mucibince 500 Osmanlı altınından 25 yüzlük altın kadar ceza-yı nakdi alınacak ve mezkur cetvellerde hakikat hali ketm edecek bil'a ihtiyar hasılat-ı miktarı sahihinden noksan göstermiş olduğ u sabit olur ve kaçak vuku' zebn ederse devlete ait olan rüsumatın noksanı iki kat olarak tazmin ettirilip hukuk-u umumiye ciheti dahi mahkeme-yi cezaya da başkaca fasıl ve hüküm edilür gerek vergi ve rüsumatın tediyesinden gerek hüküm olunan ceza-yı nakdiyenin ifasında mümanaat ve ta'nir edildiği takdirde vilayet müşarünileyh tarafından nihayet 'ül nihaye iki ayı geçmemek üzere bir müddet tayiniyle resim ve temdiden tebligat icrasıyla ol müddet zarfında tamamen ika olunmamış ise Maden Nizamnamesi'nin 6. maddesi mucibince istifa-yı deyn olunacaktır.

16. Madde işbu maden çıkarılıp harice gönderilecek cevher İncirli Adası iskelesine nakil ile Maden Nizamnamesi'nin 47. maddesi hükmüne tevfiken orada vezne olunarak rüsum-u nisbiyye ve resm-i gümrüğünün ita ve mürur tezkeresince ahz edildikten sonra istediği mahallere nakil edilmeye mültezim mümaileyh mezun

olup şayet ruhsat ve mürur tezkeresi alınmaksızın aher mahallere hasılat nakil olunduğu tahkik eder veyahut nakil eder iken tutulursa Maden Nizamnamesi'nin 49. maddesi hükmünce muamele ifa olunacaktır .

17. Madde Maden-i mezkurun ferman-ı aliyyesine zeyl olunarak tanzim kılınan ve maden nizamnamesi müteferri bulunan işbu şartnamenin ahkam-ı mündericesi mültezim mümaileyh tarafından kabul ve tasdik olunduktan şerit-i muharrerinin hilafına hal ve hareket vuku getirildiği halde muamele-yi mukteziye icra kılınacağı misüllü kavanin ve nizam-ı haliye ve münifesiyle devlet-i aliyeye tamamıyla tevfik hareket edecektir. 7 Teşrini Evvel 1315

Devlet yaptığı mukavele ile madenin nizami şekilde işlemlerini sürdürmek isterken, mültezimin alanını kısıtlamamaya; madene zarar ettirmemeye, buna karşın vergi tahsilini yapmaya gayret etmiştir. Talibi oldukça fazla olmasına karşın verilen maden imtiyazlarıyla maden işlettilmek istense de devletin yapamadığı işi maalesef mültezimler de gerçekleştirememiştir. 1912 yılından sonra Rodos ve çevresinde İtalyanlar hakim duruma gelmiştir. Adadaki Osmanlı Arşivine gelen en son evrak ise 1910 yılına aittir ve madenden metruk olarak bahsedilmektedir. Yunan tebaasından Panayot Polisi'ye madenin devredileceği belirtilerek madenin mukavelesinin içeriği verilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde kükürt madeni birkaç mevkide bulunmaktadır. İstanköy Adası'na bağlı İncirli Adası'nda zaten varlığı bilinen ve halkın geçimini temin ettiği kükürt madeni, 1861 yılında meydana gelen depremden sonra alanını biraz daha genişletmiştir. Adadaki volkanik yapıya sahip olan kükürt madenin toprağı civar yerlerdeki bağlara musallat olan hastalıkları için kurtuluş olmuş; bağ hastalıklarının tedavisinde İncirli Adası'nın kükürt toprağı kullanılmıştır. Bu adadaki toprağın verilmesini devlet bir kaideye bağlamış, verdiği özel izinle dağıtım tabi tutmuştur. Devletin madeni işlettiği, mültezimlere işletme amaçlı verdiği dönemlerde de kükürt toprağını tarım arazilerinde kullanılmak üzere halka vermiştir. Özellikle Sisam Adası'nın şarap imalatı yaptığı da bilindiğinden, adadaki bağlara devletten alınan özel izinle kükürt toprağı gönderilmiştir. Adadaki kükürt madeninden iki çeşit toprak üretildiğini ve çıkarılan Lankari Valaki ile Ramo topraklardan ilkinin zirai ürünlere etkisinin de oldukça fazla olduğunu biliyoruz. 1840 yılındaki ilk evraktan adada kükürt madeni bulunduğunu Tophane-i Amire'ye bağlı olarak işleyen bu fabrikanın, devletin askeri mühimmat ihtiyacı için kükürt ürettiğini görüyoruz. Maden imtiyazının şahıslara verilmesiyle adanın ve dolayısıyla halkın geçim kaynağı bu şekilde kapanmıştır. Madenin işletme hakkı için birçok şahıs başvuru yapmış, İncirli Adası madenlerini devlet kendi işletmeyi daha faydalı bulduğundan ve mültezimler tarafından yürütülen işletmenin madene zarar getireceğini düşündüğünden madenin Tophane-i Amire 'ce işletilmesini uzun süre devam ettirmiştir.

Maden imtiyazın verildiği kişiler devletin sıcak bakmamasına rağmen genellikle yabancılardan oluşmuştur. 1878 yılında kükürt madeni yirmi beş yıllık süreyle Bedros Nakilyan Efendi'ye, 1885 yılında on iki yıllığına Aleksandır Rali 'ye verilmiştir. 1910'de ise Orman Maden ve Ziraat Nazırı kükürt madenini doksan dokuz yıllığına Yunan tebaasından Mösyö Panayot Polisi tarafından işletilmesini onaylamıştır. 1878 ve 1910 yıllarına ait iki imtiyaz belli şartname ve mukavelelerle verilmiştir. Özellikle yapılan şartname ve mukavelelerle kontrat niteliğinde olan evraklar imzalanmış, devlet ve imtiyaz sahibinin hak ve görevleri belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet ekonominin temel taşlarından biri olan madenlerin işletilmesini ve ihracını belli koşullara bağlamıştır. Devlet, kükürt madenini işletmeyi doğru düzgün yapamayınca, yabancılara ihale etme yoluna gitmiştir. Aslında pek sıcak bakılmayan ve çekinceleri de olan maden imtiyazları belli şartlar dâhilinde mukataa olarak yapılan açık artırmayla gerçekleştirmesine rağmen; devletin bu madenden istifa edemediğini, yurtdışından kükürt ithal etmeye devam etmesinden anlayabiliriz. Yazımızda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığındaki evraklardan kükürt madenin adadaki mevki, konumu, sosyal ve ekonomik yapı içindeki durumu, devletin siyasi yapısına olan etkisi açıklanmıştır. Adadaki kükürt madeni açıklanırken, bir maden ne koşullarda işler, üretim yapısı ve işletme yapılanması nasıldır bu soruların cevaplanmasına gayret edilmiştir.

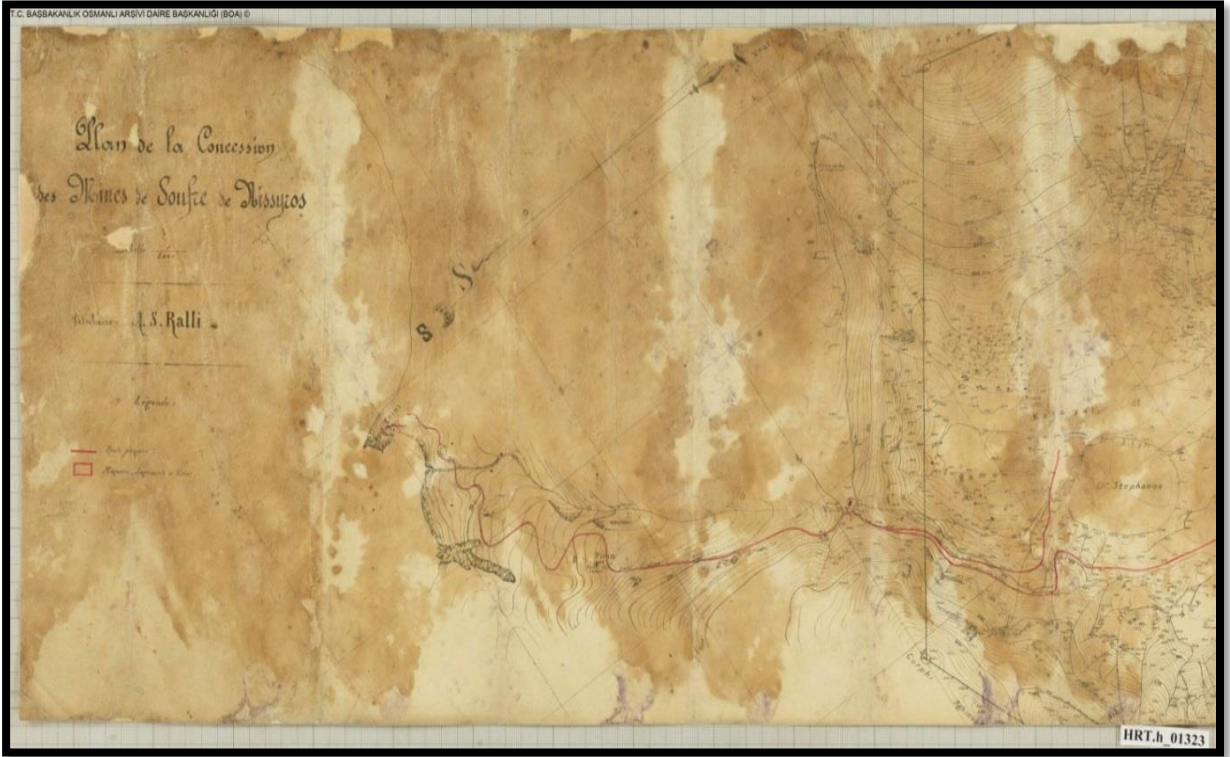
KAYNAKLAR

1- TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

- Sadaret Umum Vilayat Evrakı A.}MKT.UM, 484 -75; 409 -53; 542 – 48; 557 – 13; 453 – 77; 571 – 99 .
- Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı A.}MKT.NZD, 301 – 51; 383 – 66; 386 – 68; 418 – 75.
- Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı A.}MKT.MHM, 173 – 77; 146 – 59; 247 – 28; 265 – 52.
- Sadaret Mukavelenamer A.}DVN.MKL, 15 – 31.
- Sadaret (Sisam)A.MTZ,SM, 6/205.
- Babıali Evrak Odası BEO, 1125 – 84329; 2469 – 185172; 2663; 3284 – 246260; 2663 – 199664.
- Dahiliye Nezareti (Şifre)DH.ŞFR.488 – 62, 55 – 67.
- Dahiliye Nezareti DH.İ.UM, 80 - 3 .
- Dahiliye Nezareti (Mektubi), DH.MKT, 2016 – 101; 2088 – 80-2; 1203 – 40; 1988 – 80.
- Haritalar HRT.h.. / 1323, BOA, HRT.h.. 819.
- Hariciye Nezareti(Mektubi), HR.MKT,357,91; 540 – 28; 569 – 58; 603 -43; 647 – 29 .
- İrade Tasnifi İ..MVL, 372 - 16349 .
- İrade Dahiliye İ..DH, 12–572.
- Meclisi Vala MVL, 428 – 89; 782 – 88; 782 – 93; 782 – 101; 414 – 31; 791 – 50; 783 – 25; 454-86; 783 – 33; 408 – 80.
- Şura-yı Devlet ŞD, 524 – 56; 536 -30; 1375 – 30; 539 -22; 2341 – 49.
- Yıldız (Resmî Maruzat) Y..A...RES.1, – 25
- ### 2- Salnameler ve Basılı Eserler
- 1311-1319 Cezayir-i Bahri Sefid Salnamesi, Vilayet Matbaası, Rodos .
- Arıkan Z., “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, “Prof. Dr Bekir Kütükoğlu’na Armağan, İstanbul, (1991): 280-306.
- Balta, Evangelia, ”Sisam “ ,TDV İslâm Ansiklopedisi, C, 37 (İstanbul 2009): 272-274.
- Bayartan Mehmet,”XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı “*Osmanlı Bilimi Araştırmaları X-1*, (2008): 137-155.
- Cuinet Vital,*La Turquie D’asie Geographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnee De Chaque Province De L’asie Mineure*, Tome Premier, Paris, 1892.
- Çakır, Baki,”Kese “ TDV İslâm Ansiklopedisi, 3. Basım,C. EK-2, (Ankara 2019): 42-43.
- Genç, Mehmet, “İltizam”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 22, (İstanbul 2000): 154-158.
- Güneş, Adem, Sönmez,,Osman “Kükürt Uygulamalarına Bağlı Olarak Hıyar Bitkisinin (Cucumis Sativus L.) Antioksidant Enzim Aktivitesindeki Değişimler, *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(2): (2019): 1186-1192.
- İnce, Yunus, “Kârhâneneden Baruthâneye Karaman Eyaleti’nde Güherçile Üretimi (18–19. Yüzyıllarda)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları XIII/1*, (2011): 11-30.
- Kallek, Cengiz, “Okka” ,TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, (İstanbul 2007): 338-339 .
- Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Savaş Yayınları: Ankara, 1982.

- Mordtmann, J. H, “Sisam Adası”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, (Ankara 1964), C. 10, 712- 714.
- Örenç, Ali Fuat, *Yakın dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.
- Özgüner, Abdullah Mete “Keçiborlu Ocaklarında (G.B. Türkiye) Hidrotermal Kükürt Yatakları Oluşumunu Kontrol Eden Faktörler “,Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part:C, Tasarım Ve Teknoloji ,GU J Sci Part:C 1(3), 2013: 115-127.
- Özkan, Keskin, “ Üzümün Bağı Asmanın Kurdu: Osmanlı İmparatorluğu’nda Filoksera İle Mücadele”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX / 2,(2015): 479-505 .
- Şeker, Kadir, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekküllerine Bir Örnek: Keçiborlu Kükürt Fabrikası, S. 3, Güz, (2010): 93-102.
- TAGEM, “Bağ Mildiyösü”,Zirai Mücadele Teknik Talimatları CİLT IV, Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Ve Politikalar Genel Müdürlüğü Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı: Ankara, 2008.
- Tızlak, Fahrettin, ” XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları “, Cilt 60, Sayı 229, (1996),703 – 718.
- Velay, A. Du , *Türkiye Maliye Tarihi*, Ankara: Damga Yayınları, 1978.

Ek 1- Harita BOA, HRT.h. / 1323-2-3: 19 Ağustos 1923 tarihli İncirli Adası Yol Haritası ve Kükürt Madeni . Fr. (Ölçek 1/5000).

Arşivimizde bulunan bu belge, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan diğer devletlerin temsilcileriyle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Belgenin içeriği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir.

Arşivimizde bulunan bu belge, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan diğer devletlerin temsilcileriyle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Belgenin içeriği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir.

Arşivimizde bulunan bu belge, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan diğer devletlerin temsilcileriyle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Belgenin içeriği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir.

Arşivimizde bulunan bu belge, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan diğer devletlerin temsilcileriyle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Belgenin içeriği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir.

Arşivimizde bulunan bu belge, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da bulunan diğer devletlerin temsilcileriyle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Belgenin içeriği, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle ilişkilerinde kullanılan bir belge olarak değerlendirilmektedir.

